

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Redos Poškevičiūtės
II kurso, baudžiamosios justicijos
Studijų šakos studentės

Magistro darbas

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo probleminiai aspektai baudžiamajame procese
Problematic Aspects of Starting a Pre-trial Investigation in Criminal
Procedure

Darbo vadovas: partnerystės doc. Arūnas Meška

Recenzentas: partnerystės doc. Gintaras Jasaitis

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Baigiamajame darbe analizuojamas ikiteisminio tyrimo pradėjimas, atskleidžiama ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata, aptariami ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, formos ir tvarka, nagrinėjami ikiteisminio tyrimo pradėjimo probleminiai aspektai. Kartu su ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutu analizuojamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą ir aplinkybių patikslinimas, teorinės ir praktinės problemos.

Pagrindiniai žodžiai: ikiteisminio tyrimo pradėjimas, atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, aplinkybių patikslinimas.

This thesis analyzes the initiation of pre-trial investigation, reveals the concept of the pre-trial investigation, discusses the bases, forms and procedure of pre-trial investigation, examines the problematic aspects of initiation of pre-trial investigation. Along with the institute of initiation of pre-trial investigation, theoretical and practical problems of refusal to initiate pre-trial investigation and clarification of circumstances are analyzed.

Key words: initiation of pre-trial investigation, refusal to initiate pre-trial investigation, grounds for initiation of pre-trial investigation, clarification of circumstances.

TURINYS

IŽANGA	4
1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas	6
1.1 Ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata	8
1.2 Ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai	12
2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo formos	15
2.1 Pagal nukentėjusio asmens skundą, jo teisėto atstovo pareiškimą	18
2.2 Pagal prokuroro reikalavimą	22
2.3 Kiti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai	26
3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo probleminiai aspektai	28
3.1 Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą	30
3.2 Aplinkybių patikslinimas	37
3.3 Neteisėtas veiksmų taikymas ikiteisminiame tyrime	41
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	43
LITERATŪROS SĄRAŠAS	46
SANTRAUKA	49
SUMMARY	50

IŽANGA

Pagrindinis įstatymas reguliuojantis ikiteisminio tyrimo pradėjimą, tvarką ir procesinius klausimus yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau BPK), priimtas 2003 m. kovo 14 d., o įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. Galima sakyti, kad BPK su visais vėlesniais pakeitimais ir papildymais yra sureguliuotas visas ikiteisminio tyrimo institutas, taip pat atisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą, aplinkybių patikslinimas, bei kas yra ikiteisminio tyrimo subjektai, įstaigos. Kalbant apie ikiteisminį tyrimą ir jo teisinį reguliavimą būtina paminėti ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymą Nr. I-110 (galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2023-07-01)) patvirtintos rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos (toliau Rekomendacijos). Minėtose Rekomendacijose išsamiau ir detaliau yra aptartas pats ikiteisminio tyrimo pradėjimo momentas. Nurodoma, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra įforminamas rezoliucija, tarnybiniu pranešimu, prokuroro reikalavimu ar nutarimu.

Pasirinkta tema aktuali, nes ne visada ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams), prokurorams yra aišku pradėti ikiteisminį tyrimą ar ne. Teismams nagrinėjantiems proceso dalyvių skundus dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, taip pat neaišku tenkinti skundą ar ne. Nėra aišku, kodėl vienu atveju ikiteisminis tyrimas pradedamas, o kitu (analogišku, panašiu) – ne.

Darbo tikslas. Atskleisti su kokiomis problemomis susiduria valstybės tarnautojai, ikiteisminio tyrimo subjektai, pradėdami ikiteisminį tyrimą, atsisakydami pradėti ikiteisminį tyrimą bei tikslindami įvykio aplinkybes. Kaip įtakoja sprendimų priėmimui nevienodas įstatymų taikymas, ikiteisminio tyrimo subjektų daromos klaidos, neteisėti veiksmai.

Darbo uždaviniai yra:

1. Išanalizuoti ikiteisminio tyrimo pradėjimo instituto sampratą ir ikiteisminio tyrimo pradėjimą bei su tuo susijusius probleminius aspektus.
2. Išanalizuoti ikiteisminio tyrimo pradėjimą pagal nukentėjusio skundą, prokuroro reikalavimą ir su tuo susijusius probleminius aspektus
3. Išanalizuoti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, aplinkybių patikslinimo ir ikiteisminio tyrimo nepradėjimo probleminius aspektus.

Magistro darbe siekiant atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo probleminius aspektus buvo taikoma: dokumentų analizės metodas - naudojamas analizuojant teismų praktiką, doktriną, mokslinius straipsnius bei baudžiamojo proceso teisės teorijos nuostatas, atskleidžiant kylančias problemas; loginis – sisteminis metodo pagalba - analizuojamos pačios teisės normos reglamentuojančios ikiteisminio tyrimo pradėjimą, naudojama

mokslinė literatūra, kuri vertinama (lyginama) su teismų praktika; istorinis - atskleidžia kaip kito baudžiamojo proceso kodekso normos, kokie atlikti papildymai bei pakeitimai; apibendrinimo - buvo išsiaiškinta ar tinkamai buvo įgyvendintos baudžiamojo proceso normos ikiteisminio tyrimo pradėjimo, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą bei atliekant patikslinamuosius veiksmu reikalavimai, atskleisti trūkumai ir problematika, jų sprendimo būdai.

Darbe naudojami šaltiniai yra teisės norminiai aktai, reglamentuojantys ikiteisminio tyrimo pradėjimą, atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą bei aplinkybių patikslinimą. Naudota specialioji literatūra – vadovėliai, moksliniai straipsniai, metodinė medžiaga. Praktinė medžiaga – nacionalinių teismų nutartys ir EŽTT sprendimai.

1. IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMAS

Baudžiamojo proceso kodekso 166 straipsnyje yra nurodyta, kad baudžiamasis procesas prasideda nuo informacijos apie nusikalstamos veikos padarymą gavimo, asmens pareiškimo, pranešimo ar skundo – arba nusikalstamos veikos požymių nustatymo fakto. O „BPK 1 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Pagal BPK 2 straipsnį, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų nustatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktą, baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.“ (Lietuvos aukščiausiojo teismo 2023 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-146-976/2022).

Ikiteisminio tyrimo metu atliekami įvairūs procesiniai veiksmai. Ikiteisminį tyrimą būtų galima suskirstyti į tris stadijas: pradžios – tai pats ikiteisminio tyrimo pradėjimas, tyrimo – atliekami įvairūs procesiniai veiksmai, pabaigos – kada tyrimas yra baigiamas ir byla perduodama teismui arba nutraukiama. Tačiau mums aktualu yra išsiaiškinti patį pradėjimo faktą, kada yra pradedamas ikiteisminis tyrimas. Ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai yra pakankamai informacijos, duomenų apie padarytą, daromą arba rengiamą padaryti nusikalstamą veiką. Pasak Ž. Mišeikio, ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos tikslas – nustatyti, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, kad būtų teisinis pagrindas atlikti visa apimtimi tyrimo veiksmus. (Mišeikis, 2005, p. 47)

Ikiteisminis tyrimas yra pradedamas, kai:

1. Yra gautas pranešimas apie nusikaltimą, kuris atrodo pagrįstas, jame yra pakankamai informacijos, kad buvo padaryta nusikalstama veika.
2. Įtariamasis pats savanoriškai praneša teisėsaugos institucijoms apie savo nusikalstamus veiksmus ar dalyvavimą nusikaltimo veikoje.
3. Nukentėjęs ar jo atstovas pateikia oficialų pranešimą, skundą apie įvykdytą nusikalstamą veiką.
4. Teisėsaugos pareigūnų sužinoti faktai, turima informacija apie tai, kad padaryta nusikalstama veika. (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 19)

Ikiteisminis tyrimas pradamas paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams. BPK 166 straipsnyje įtvirtinta kad, „ikiteisminis tyrimas pradamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius. Šio Kodekso nustatytais atvejais ikiteisminis tyrimas pradamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo priklausys ar bus apginta nukentėjusio asmens teisė (interesas).

Lietuvoje ar duomenų pradėti ikiteisminį tyrimą pakanka, ar ne sprendžia prokuroras arba ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, kuriam suteikti įgaliojimai pradėti ikiteisminį tyrimą. Jei iš pateikto skundo, pareiškimo, pranešimo matyti, kad nepakanka duomenų nustatyti ar buvo padaryta nusikalstama veika, arba tais atvejais, kai ikiteisminiui tyrimui pradėti būtinas nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, o jo nėra, tai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali nuspręsti nepradėti ikiteisminio tyrimo, o pradėti aplinkybių patikslinimą. Kitaip tariant, jei trūksta informacijos ar yra neaiški situacija, ar buvo padaryta nusikalstama veika ar ne, tokiu atveju, gali būti priimtas sprendimas, kad būtina patikslinti įvykio aplinkybes. Taip pat, kai aiškiai matoma, kad buvo padaryta nusikalstama veika, bet nėra nukentėjusiojo ar jo atstovo skundo, t.y. nėra aiškiai išreikšta valia dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad proceso veiksmai, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų iki sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, terminas skaičiuojamas nuo pareiškimo gavimo (terminas negali būti pratęstas). (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Iš to kas išdėstyta matome ir R. Merkevičius savo straipsnyje yra pakomentavęs, kad „Ikiteisminio tyrimo pradėjimas Lietuvoje yra visiškai, absoliučiai priklausomas nuo menkai tekontroliuojamos baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų valios. (Merkevičius, 2021)

Šioje magistrinio darbo dalyje bus plačiau analizuojama ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata, pats ikiteisminio tyrimo pradėjimo teisinis pagrindas bei iškylančios problemos.

1.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo samprata dabar galiojančiame BPK nėra apibrėžta. Įstatymo leidėjas ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratą apibrėžia per ikiteisminio tyrimo subjektus ir ikiteisminio tyrimo įstaigas, jų veiklą. Kad atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo sampratą, tikslinga pradėti nuo paties ikiteisminio tyrimo kaip baudžiamojo proceso stadijos, sampratos aptarimo. Pavyzdžiui: „1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 125 str. numatė tokias vadas baudžiamajai bylai iškelti: 1) Žodiniai ir rašytiniai piliečių pareiškimai; 2) Valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų, organizacijų ir pareigūnų pranešimai; 3) Spaudoje paskelbti pranešimai; 4) Kaltininko atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą; 5) Betarpiškas kvotos organo, tardytojo, prokuroro, teisėjo ar teismo iškėlimas aikštėn nusikaltimo požymių.“ (LTSR BPK, 1961). Įstatymų leidėjas vadomis baudžiamajai bylai iškelti laikė tuos šaltinius, iš kurių tardytojas, kvotėjas, prokuroras ar teismas gaudavo informacijos apie padarytą ar rengiamą nusikaltimą. „Tarybinio baudžiamojo proceso uždaviniai - greitai ir pilnutinai išaiškinti nusikaltimus, įkalinti kaltininkus ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad kiekvienas nusikaltimą padariusysis asmuo būtų teisingai nubaudžiamas ir nė vienas nekaltas asmuo nebūtų patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteisiamas“ (LTSR BPK, 1961). Baudžiamasis procesas turėjo padėti stiprinti socialistinį teisėtumą, užkirsti kelią nusikaltimams ir juos visiškai likviduoti, auklėti piliečius, kad jie nenukrypstamai laikytųsi tarybinių įstatymų ir gerbtų socialistinio bendro gyvenimo taisyklės. Tuo metu galiojusiam BPK buvo įtvirtinta pareiga iškelti baudžiamąją bylą ir išaiškinti nusikaltimą. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, liko galioti tarnybinio baudžiamojo proceso nuostatos, bet su pakeitimais.

2002 m. kovo 14 d. buvo priimtas naujasis LR Baudžiamojo proceso kodeksas, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d., kuriame baudžiamosios bylos iškėlimo stadiją (baudžiamosios bylos iškėlimo ir parengtinio tyrimo) pakeitė ikiteisminio tyrimo pradėjimas. Mokslinėje literatūroje randama, kad baudžiamosios bylos iškėlimo stadija, yra metodas kuris, buvo kildinamas iš tokių Europos Sąjungos šalių kaip Prancūzija ir Vokietija. (Ancelis, 2014, p. 25).

Teisės doktrinoje vienareikšmiškos ikiteisminio tyrimo sampratos taip pat nėra, pateikiami įvairūs apibūdinimai. „Vieni apibrėžimai labiau akcentuoja ikiteisminį tyrimą atliekančias institucijas, kiti detalizuoja šių įstaigų pareigūnų atliekamus procesinius veiksmus, tretį atskleidžia šios stadijos uždavinių turinį.“ (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 9).

Vienas iš pavyzdžių „ikiteisminis tyrimas – viena iš svarbiausių baudžiamojo proceso stadijų. Nusikalstamos veikos tyrimo sėkmę ir rezultatus dažniausiai lemia kaip tik šios stadijos proceso veiksmi: jeigu jie atlikti kruopščiai ir tiksliai, tinkamai įforminti, tai galima tikėtis, kad tyrimas bus laiku užbaigtas, o kaltieji asmenys perduoti teismui ir nubausti” (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 9). G. Bučiūnas, nurodo, kad ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, ir teigia, kad nuo jos priklauso sėkminga bylos baigtis. „Ikiteisminis tyrimas apibūdinamas kaip baudžiamojo proceso dalis, kuris skirstomas į du etapus: ikiteisminio tyrimo pradėjimą („pradedant ikiteisminį tyrimą“) ir ikiteisminį tyrimą („atliekant ikiteisminį tyrimą“). Teiginį, kad ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, paneigia BPK 168 str. įtvirtintas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas. Baudžiamasis procesas nutrūksta pirminiame jo etape, taip ir nepasiekęs ikiteisminio tyrimo stadijos. (Mišeikis, 2005, p. 48). „Ikiteisminis tyrimas yra proceso stadija, trunkanti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos perdavimo teismui, arba priimant sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą. (Goda, *et al*, 2005, p. 288). Sutinkamai su autorių nuomone, galima teigti, kad ikiteisminis tyrimas yra baudžiamojo proceso stadija, turinti pradžią ir pabaigą. Pagal Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksą, ikiteisminis tyrimas yra pradinis teisminis procesas, kurį atlieka policija arba prokuroras siekdami surinkti įrodymus dėl nusikaltimo arba pažeidimo padarymo. Tai yra proceso etapas, kuris atliekamas prieš pradėdant baudžiamąją bylą arba teismo procesą. Prancūzijos BPK iki šių dienų išlikusi bylos iškelimo, praengtinio bylos tyrimo ir preliminarus tyrimo stadijos. (Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2016).

Tęsiant toliau, tikslinga išsiaiškinti sąvokas „baudžiamojo proceso stadija“ ir „baudžiamasis procesas“. „Baudžiamojo proceso stadija – savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis, turinti savo vidinę struktūrą kuri ribojama laiko ar atskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai. Kiekviena stadija užbaigiama jai būdingu sprendimu, įforminamu specialiu aktu.“ (Mišeikis, 2005, p. 47). “Baudžiamasis procesas vadinamas procesu, nustatančiu procedūrą, veiksmų seką, nuosekliai ir logiškai nustatytą, paremtą pagrįstais vidiniais priežastiniais ryšiais, numatančią pagrindinius ir svarbiausius tyrėjo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo ir kitų dalyvių veiksmus ir jų atlikimo tvarką.“ (Burda, 2003, p. 149). Kaip teigia R. Burda, tokia griežta tvarka apsaugo nuo piktnaudžiavimo, korupcijos ir žmogiškojo faktoriaus (simpatijų, antipatijų ir pan.), suteikia saugumo dėl ateities jausmą. (Burda, 2003, p. 150) Baudžiamasis procesas – tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos

sąlygos naudotis nustatytomis teisėmis. ((Goda, *et al*, 2005, p.12). Kaip jau ir minėta kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi tik jai būdingų požymių, pagal kuriuos galime atskirti vieną stadiją nuo kitos. Ž. Mišeikis nurodė, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijai yra būdingi šie požymiai: tikslas, uždaviniai, asmenų, dalyvaujančių vienoje ar kitoje stadijoje skaičius, procesiniai teisiniai santykiai tarp jų, procesiniai veiksmai ir jų atlikimo forma, sprendimai priimami kiekvienoje stadijoje. (Mišeikis, 2005, p. 49).

„2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus BPK iš esmės pakito požiūris į baudžiamojo proceso pradėjimą. Skirtingai negu iki tol, baudžiamasis procesas pradedamas visų pirma tam, kad būtų galima išsiaiškinti, ar tikrai buvo padaryta nusikalstama veika. Atsižvelgiant į tai, vadovaujantis pirmine kodekso redakcija, ikiteisminis tyrimas turėjo būti pradedamas net ir tais atvejais, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo nebuvo galima patikimai spręsti, kad nusikalstama veika buvo tikrai padaryta. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p 30). Gautai informacijai patikrinti nebuvo sudarytos procesinės sąlygos, t.y. tam nebuvo galima atlikti jokių procesinių veiksmų, o ir terminai tam nebuvo nustatyti. Dėl šių priežasčių labai išaugo ir pradedamų ikiteisminių tyrimų skaičius, kurie vėliau atlikus tyrimą būdavo nutraukinėjami. Dėl to, 2010 m. rugsėjo 21 d. buvo priimta nauja Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso redakcija, kurios 168 BPK straipsnyje „Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą“ vėl sugrąžinta galimybė atlikti tam tikrus patikslinamuosius veiksmus iki pradedant ikiteisminį tyrimą.

Apibendrinant galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas – tai baudžiamojo proceso stadija, turinti pradžią ir pabaigą. Ikiteisminis tyrimas prasideda baudžiamojo proceso subjektui (prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui) gavus informacijos apie nusikalstamą veiką, o baigiasi priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą arba priėmus nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo pradėjimu yra užtikrinamos nukentėjusiųjų asmenų teisės bei laisvių apsauga. „Pagal formuojamą kasacinio teismo praktiką, esant konfliktui tarp būtinumo užtikrinti nukentėjusiojo teisių apsaugą ir kaltininko iškeltų trūkumų dėl BPK reikalavimų ikiteisminiam tyrimui pradėti laikymosi, pirmenybė paprastai teikiama būtent nukentėjusiųjų teisių apsaugai (Kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-265-976/2017, Nr. 2K-265-976/2017). Kita vertus, nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad baudžiamojo proceso įstatymas tiesiogiai neįtvirtina, kokia forma turi būti įforminama ikiteisminio tyrimo pradžia, ir su tuo nesieja ikiteisminio tyrimo pradėjimo teisėtumo (neteisėtumo), be to, pagal minėtų Rekomendacijų 2 p. jomis įgyvendinami 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, taigi ir šių Rekomendacijų prioritetą yra būtent nukentėjusiųjų teisių apsauga.”

(Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-139-511/2020).

1.2 Ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai

Ikiteisminio tyrimo pradžia reglamentuojama BPK 166 straipsnyje. Ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius. (BPK 166 str. 1 d.) O pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą yra duomenų, informacijos turėjimas apie rengiamą, daromą ar jau padarytą nusikalstamą veiką. Tačiau ar tų duomenų ir informacijos pakanka, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia prokuroras ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas.

“Ikiteisminis tyrimas pradedamas esant atitinkamų procesinių ir faktinių prielaidų visumai:

- 1) kai yra pakankamai informatyvios (tikėtinos) informacijos apie galbūt rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką;
 - 2) kai nėra aplinkybių, dėl kurių procesas negalimas.“ (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 12)
- Ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai yra abi šios prielaidos. Tačiau yra išimtis, net ir esant minėtoms prielaidoms, ikiteisminis tyrimas vis tiek nebus pradedamas privačiai viešo kaltinimo bylose. Kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl privačiai viešo kaltinimo bylų kategorijai priskirtų nusikalstamų veikų, yra būtina trečioji prielaida – nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 9)

BPK yra nurodyta ne tik kokioms sąlygoms esant yra pradedamas ikiteisminis tyrimas, bet ir subjektai, kuriems įstatymų leidėjas suteikė teisę pradėti ikiteisminį tyrimą. Teisę pradėti ikiteisminį tyrimą turi prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pranešimą, pareiškimą. Taip pat, kai asmuo nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos atvyksta į ikiteisminio tyrimo įstaigą ir žodžiu praneša apie nusikalstamą veiką, tuo atveju yra surašomas pareiškimas – protokolas. Ikiteisminio tyrimo įstaigos yra išvardintos BPK 165 str., kurios pagal savo kompetenciją pradeda ikiteisminius tyrimus, o protokolą – pareiškimą surašo tos įstaigos ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuriam įstatymų leidėjas yra suteikęs tokius įgaliojimus. „O, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras pats nustato, kad buvo padaryta nusikalstama veika ar paaiškėja vykdant pareigas, surašomas tarnybinis pranešimas. Pranešti apie nusikalstamą veiką yra galima šiais būdais: raštu, žodžiu ar elektroninių ryšių priemonėmis (pvz: savitarnos portalas –ePolicija). Nesvarbu kokia forma buvo pranešta apie padarytą, daromą ar ketinamą padaryti nusikalstamą veiką, svarbu, kad būtų nurodyta tokia informacija: vieta, laikas, kokia nusikalstama veika, jei įmanoma būdas kaip, jei žinoma, tai būtina nurodyti kas padarė, taip pat nurodyti liudytojus ir kitą svarbią informaciją. Jeigu nurodytos informacijos

nepakanka, jos trūksta, tai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali paprašyti papildomai pateikti trūkstamą informaciją, t.y. pradedamas aplinkybių patikslinimas. Taip pat asmuo, pranešęs apie nusikalstamą veiką, gali būti kviečiamas atvykti į ikiteisminio tyrimo įstaigą ir papildomai apklausiamas. Bei gali būti atliekami kiti tyrimo veiksmai, kurių baigtinis sąrašas pateiktas BPK 168 straipsnio 1 dalyje „įsakymo Nr. I-133 87 punkte nurodoma, kad „patikslinimas turi būti atliktas ir sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą priimtas per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip *per 10 dienų*. Šis terminas skaičiuojamas nuo skundo, pareiškimo ar pranešimo gavimo ikiteisminio tyrimo įstaigoje dienos ir negali būti pratęstas“. (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 16)

Trūkstant informacijos kartais sunku nuspręsti ar tikrai buvo padaryta nusikalstama veika, sunku nuspręsti pagal kokį BK straipsnį pradėti tyrimą. Skunde, pareiškime nėra pakankamai informacijos (jos negalima patikrinti), iš kurios būtų galima spręsti ar yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą ar ne. „Tiek ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams) ir prokurorams, sprendžiantiems dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo, tiek teismams, nagrinėjantiems proceso dalyvių skundus dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, tiek asmenims, inicijuojantiems ikiteisminius tyrimus, ir jiems padedantiems teisininkams tikrai ne kiekvieną kartą aišku, pradėti ikiteisminį tyrimą ar ne, tenkinti proceso dalyvio skundą ar ne, kokius duomenis reikia nurodyti skunde (pareiškime, pranešime), kad ikiteisminis tyrimas būtų pradėtas, reikia nurodytas nusikalstamos veikos faktinės aplinkybes pagrįsti įrodymais ar ne, jeigu taip, kokie reikalavimai keliami įrodymams, jų vertinimui ir kt. Dažnai neaišku, kodėl vienu atveju ikiteisminis tyrimas pradedamas, o analogišku ar iš esmės panašiu atveju – ne; kodėl vienu atveju teisėsaugos institucijoms pakanka nerišlios informacijos apie galimai daromas nusikalstamas veikas, kitu atveju – nepakanka konkrečiai nurodytų nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių ir jas pagrindžiančių įrodymų ir pan.“ (Juozapavičius, 2017, p. 23)

Apie nusikalstamą veiką galima pranešti ir anonimiškai. Ikiteisminio tyrimo įstaigoje gauti anoniminiai pareiškimai apie nusikalstamą veiką, įstaigos arba jos padalinio vadovo (jo pavaduotojo) sprendimu gali būti nagrinėjami, jeigu juose nurodyta informacija (faktinės aplinkybės) gali būti patikslinta ir nežinant pareiškėjo asmens duomenų. Jei atlikus informacijos patikslinimą nustatoma, kad anoniminiame pareiškime nurodytoje veikoje nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, surašomas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas..., 2008) Jeigu anoniminiame pareiškime nurodyti faktai pasitvirtina, tai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras surašo tarnybinį pranešimą, kuris ir yra ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas.

Pasitaiko atveju, kai padaryta veika neatitinka nusikalstamos veikos požymių, o jei formaliai ir atitinka, tai dėl tokios veikos nekyla baudžiamoji atsakomybė. Turima omenyje apie administracinių nusižengimų, civilinių teisinių santykių atribojimą nuo baudžiamosios jurisdikcijos. Pvz., Eismo įvykio metu apgadintos transporto priemonės ir sužalotas keleivis, dėl daugybinių sumušimų apžiūrai išvežtas į ligoninę. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi šioje situacijoje priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą ar tik administracinę teiseną. Šiuo atveju vertinamasis požymis yra sveikatos sutrikdymo mastas. Jeigu iš pirminių sužalojimų galima nustatyti, kad asmeniui sveikta bus sutrikdyta nesunkiai, (sunkiai ar labai sunkiai) tai tikslinga pradėti ikiteisminį tyrimą. Kitu atveju, kai nėra galimybės nustatyti sveikatos sutrikdymo masto, tai tikslinga pradėti administracinę teiseną ir tik tolimesnis tyrimas, priklausantis nuo sveikatos sutrikdymo masto, parodys, koks iš tikrųjų turi būti priimtas sprendimas.

Kaip matome, pagrindu pradėti ikiteisminį tyrimą yra gauta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. Informaciją teisėsaugos institucijoms galima pateikti: žodžiu, raštu, elektroninių ryšių priemonėmis ir anonimiškai. Svarbiausia, kad visi gauti duomenys būtų kruopščiai ištirti ir atlikus reikiamus procesinius veiksmus, būtų priimtas teisingas sprendimas: pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, nesant tam pagrindo. Tačiau pastebimas probleminis aspektas, ar bus pradėtas ikiteisminis tyrimas ar ne, priklauso nuo duomenų pakankamumo, jų vertinimo, pareigūnų kompetencijos. Sprendimas priimtas teisėtai ir ar nepažeis asmenų teisių ir interesų. Galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra visiškai priklausomas nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų valios.

2. IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMO FORMOS

BPK nereglamentuoja, kokiais būdais turi būti įforminamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintų Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos (su vėlesniais pakeitimais) (toliau – ir Rekomendacijos) 5 punkte nustatyta, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas rezoliucija, tarnybiniu pranešimu, prokuroro reikalavimu ar prokuroro nutarimu. Rekomendacijų 7 punkte nustatyta, kad tarnybiniu pranešimu ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, vykdydamas teisės aktų nustatytas funkcijas, pats nustato galimai padarytos nusikalstamos veikos požymius arba informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gauna pagal Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymą. Tarnybiniame pranešime nurodomos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės ir sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-719/2023).

“Ikiteisminio tyrimo įstaigose ar prokuratūroje gauti skundai, pareiškimai ir pranešimai apie nusikalstamas veikas apskaitomi IBPS (prieš tai juos užregistravus, gavusios ikiteisminio tyrimo įstaigų ar prokuratūros dokumentų valdymo sistemose ar registruose) ir jiems suteikiamas apskaitos numeris. Ne elektroninėmis priemonėmis gauti pranešimai apie nusikalstamą veiką skaitmeninami ir įkeliami į IBPS, o pranešimo apie nusikalstamą veiką originalas perduodamas ikiteisminio tyrimo įstaigos ar prokuratūros darbuotojui, nagrinėjančiam pranešimą apie nusikalstamą veiką. Sprendimai dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo IBPS įforminami šiomis elektroninėmis formomis:

- 1) rezoliucija;
- 2) tarnybiniu pranešimu;
- 3) prokuroro reikalavimu;
- 4) nutarimu.,,(Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas..., 2016)

Visos šios sprendimų formos yra įtvirtintos IBPS sistemoje. Neturint techninių galimybių prisijungti prie IBPS, visi dokumentai turi būti suskaitmeninti ir įkelti į IBPS nedelsiant, kai tik atsiranda galimybė prisijungti prie sistemos. Pradėjus ikiteisminį tyrimą, IBPS automatiškai jam suteikia ikiteisminio tyrimo numerį. Natūraliai kyla klausimas, tai kada laikysime ikiteisminį tyrimą pradėtu, kai nėra techninės galimybės prisijungti prie IBPS. Nuo to momento, kai sukelsime suskaitmenintus dokumentus ir juos patvirtinsime, ar nuo to momento, kai surašytas tarnybinis pranešimas. Lietuvos aukščiausias teismas yra nurodęs, kad “<...> ikiteisminio tyrimo pradžią <...> apibrėžė tarnybinio pranešimo

surašymo data, nepaisant to, kad rezoliucija, kam pavedama atlikti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo numeris bei pranešimas apie pradėtą ikiteisminį tyrimą Generalinei prokuratūrai buvo surašyti 2016 m. birželio 30 d. Kad ikiteisminis tyrimas šioje byloje buvo pradėtas 2016 m. birželio 29 d., matyti iš įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro duomenų išrašo; šią aplinkybę patvirtino ir byloje apklausti liudytojai R. J. ir S. B., kartu atkreipdami dėmesį į tai, kad įvykio vietoje registruoti ikiteisminio tyrimo pradžia IBPS sistemoje galimybės nebuvo, todėl tai buvo padaryta, kai tik tokia galimybė atsirado (pagal metaduomenis, veiksmas registruojant pranešimą prokurorui apie pradėtą ikiteisminį tyrimą buvo atliktas 2016 m. birželio 30 d. 1 val. 5 min. 34 sek.),, (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-303/2019)

Viena dažniausių ikiteisminio tyrimo pradėjimo formų yra rezoliucija, kuri įforminama IBPS elektronine rezoliucijos forma. Galima teigti, kad rezoliucija yra universali ikiteisminio tyrimo pradėjimo forma.

„Kitas gan dažnas ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra tarnybinis pranešimas. Tarnybinis pranešimas yra vienas iš teisinių pagrindų pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo atveju tarnybinis pranešimas yra surašomas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno, veikiančio pagal jam teisės aktais suteiktus įgaliojimus, kuriame nurodomi faktai apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką. Tarnybinis pranešimas yra adresuojamas savo arba aukštesnės įstaigos vadovui, jame nurodoma, kad yra priimtas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Kiek rečiau naudojamos ikiteisminio tyrimo pradėjimo formos yra prokuroro reikalavimas ir nutarimas. Prokuroro reikalavimu ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai prokuroras priima sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytų nusikalstamų veikų BPK 167 straipsnio 2 dalyje nustatytais atvejais. Prokuroro reikalavimas išreiškiamas atskiru rašytiniu dokumentu arba nutarimu, kuriame privalo būti nurodyti motyvai, pagrindžiantys, kad veika turi visuomeninę reikšmę ar kad ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų.

Prokuroro nutarimu ikiteisminis tyrimas pradedamas tais atvejais, kai juo yra panaikinamas neteisėtas ar nepagrįstas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą“.

((Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 11)

Nors ikiteisminio tyrimo pradėjimo formos yra skirtingos, tačiau procesas visais šiais atvejais vyksta bendra tvarka. Matome, kad turint pakankamai išsamios informacijos pradėti ikiteisminį tyrimą, parinkus tinkamą ikiteisminio tyrimo pradėjimo formą, laiku ir pagal nustatytas rekomendacijas užregistravus IBPS, priklauso ir tolimesnė ikiteisminio tyrimo

sėkmė. Tikėtina, kad tyrimas bus atliktas išsamiai ir greitai, nebus prarasta tyrimui svarbi informacija ir jos gavimo šaltiniai. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija yra svarbi ir todėl, kad nuo jos priklauso ir kitos baudžiamojo proceso stadijos. Padarius klaidų pirmoje stadijoje, jų kitose stadijose tampa nebeįmanoma ištaisyti arba labai yra apsunkinamas ikiteisminis tyrimas ar net teisminis bylos procesas ir jo pabaiga.

2.1 Ikiteisminio tyrimo pradėjimas pagal nukentėjusio skunda

Viena dažniausių ikiteisminio tyrimo pradėjimo formų pasitaikančių praktikoje yra kada nukentėjęs (fizinis ar juridinis) asmuo su skundu, pareiškimu ar pranešimu raštu, žodžiu ar elektroninėmis ryšių priemonėmis kreipiasi į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą dėl padarytos, daromos ar ruošiamos padaryti nusikalstamos veikos. Tokį ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdą numato ir BPK 166 str. „Ikiteisminio tyrimo praktikoje nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo dažniausiai rašo skundą, jo teisėti atstovai bei kiti fiziniai asmenys – pareiškimą, juridiniai asmenys – pranešimą.“ (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 12) Įstatymu minėtiems procesiniams dokumentams turinio reikalavimai nėra nustatyti ir tai padaryta todėl, kad baudžiamasis procesas vyktų kuo operatyviau ir sklandžiau. Lyginant su Prancūzija, tai pranešimas apie nusikalstamą veika pateikiamas policijai, žandarmerijai (ko pas mus nėra) bei prokuratūrai. Reikalavimų, kaip ir kokia forma turi būti pranešta apie nusikalstamą veika, nėra. Tačiau reiktų paminėti, kad tik prokuroras oficialiai gali pradėti ikiteisminį tyrimą. (Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2016) Svarbu paminėti, kad pateiktame skunde pareiškime ar pranešime būtų nurodyta pakankamai svarbi informacija, pagal kurią būtų galima nuspręsti ar yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą ar ne. Netoleruotina situacija yra, kai asmuo atvyksta į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą ir žodžiu praneša apie daromą, padarytą ar rengiamą nusikalstamą veika, tačiau jo yra prašoma tai padaryti raštu. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras turi iš pareiškėjo žodžių pagal nustatytą formą ir reikalavimus surašyti protokolą – pareiškimą. BPK 167 straipsnio reikalavimai: „<...> nukentėjusiojo iniciatyva dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, reikiama skundu, nėra apribota tam tikra skundo forma, todėl neprieštarauja įstatymo prasmei tokie atvejai, kai ikiteisminis tyrimas pradedamas nukentėjusiajam pareiškus valią dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo įvairiomis formomis (pavz., protokolu – pareiškimu), tarp jų ir procese duodamais parodymais, nes BPK nėra nustatyta nei nukentėjusiojo skundo, nei jo teisėto atstovo pareiškimo forma ir turinys. Esminė reikšminga aplinkybė tokiu atveju yra tai, ar nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas išreiškė norą, ėmėmsi iniciatyvos pradėti baudžiamąjį procesą dėl padarytos nusikalstamos veikos. <...>“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161-387/2022)

Vis dar pasitaiko atvejų, kada yra atsisakoma priimti pareiškimą, skundą ar pranešimą motyvuojant tuo, kad juose nurodytos nusikalstamos veikos tyrimas yra priskirtas kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokuratūrai, motyvuojant tuo, kad kreipiantis tiesiogiai bus greičiau atliktas tyrimas ir pan. Apibendrinant galima teigti, kad šiose situacijose kažkokių didesnių problemų nekyla ir ikiteisminis tyrimas yra pradedamas bendra tvarka.

Gavus skundą, pareiškimą, pranešimą, protokolą-pareiškimą apie padarytą nusikalstamą veiką, toliau atliekami tik tokie veiksmai: 1) pradedamas ikiteisminis tyrimas; 2) skundas, pranešimas, pareiškimas tikslinamas; 3) atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą.

Visai kitokia situacija yra numatyta LR BPK 167 straipsnio 1 dalyje., ikiteisminis tyrimas pradedamas tik tais atvejais, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Dėl minėtame straipsnyje, išvardintų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo pradėjimo, turi būti gautas nukentėjusiojo ar jo atstovo skundas ir prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas negali savo iniciatyva pradėti ikiteisminio tyrimo. Nesant skundo, pareigūnas gali pradėti tik įvykio aplinkybių patikslinimą. Šiose, taip vadinamose, privačiai viešo kaltinimo bylose, turi būti aiškiai išreikšta nukentėjusiojo valia dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Tačiau, jeigu nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimo.

Keblesnė situacija ir dažnai pasitaikančios praktinės klaidos yra tada, kai ikiteisminis tyrimas yra pradedamas dėl nusikalstamų veikų, nurodytų BPK 167 straipsnio 1 dalyje, ne pagal nukentėjusio asmens ar jo teisėto atstovo pareiškimą, o pagal tam neįgalio asmens reikalavimą. Remiantis Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. I-133 pakeitimu patvirtintų Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos 108 punktu, „Draudžiama atsisakyti priimti skundą, pareiškimą ar pranešimą apie BPK 167 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, jei tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą kito asmens interesais pateikė ne nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas.<...> Nagrinėdamas tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą, prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo imtis priemonių gauti patikslinimą tiesiogiai iš nukentėjusiojo arba jo teisėto atstovo. Susidariusioje situacijoje pareiškimas turi būti priimamas ir pradėtas aplinkybių patikslinimas, nes svarbu yra išsiaiškinti kokia yra nukentėjusiojo valia, ji turi būti aiškiai išreikšta. Valia gali būti išreikšta apklausos metu apklausiant nukentėjusį arba paimant pareiškimą. Jei nukentėjusysis yra nepilnametis ar neveiksnus asmuo, teisėti nukentėjusiojo atstovai, arba vadinamieji atstovai pagal įstatymą, yra: jo tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kurios globoja ar rūpinasi nukentėjusiu nepilnamečiu ar neveiksniu asmeniu. (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 32)

Paaikšėjus, kad ikiteisminis tyrimas pradėtas nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, procesiniai veiksmai negali būti atliekami, kol bus išsiaiškinta, ar skundas (pareiškimas) bus pateiktas. Jeigu apie susiklosčiusią situaciją informavus nukentėjusįjį ar teisėtą jo atstovą skundas (pareiškimas) nėra pateikiamas, ikiteisminis

tyrimas BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindu turi būti nutraukiamas. (Bučiūnas, p. 19). Praktikoje vis dar pasitaiko atvejų, kai dėl LR BPK 167 str. 1 d., numatytų veikų ikiteisminis tyrimas yra pradedamas ir atliekamas negavus nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo skundo, nors įstatymo yra griežtai reglamentuota, kad tokie tyrimai turi būti nepradedami, o pradėti turi būti nutraukiami. Kartais tik teismo nagrinėjimo metu paaiškėja, kad nėra nukentėjusiojo, ar jo teisėto atstovo, skundo ar aiškiai išreikštos valios. „<...> Sistemini, istorinis, loginis, gramatinis pirmiau nurodytų baudžiamojo proceso, baudžiamojo įstatymo nuostatų aiškinimas suponuoja išvadą, kad dėl ikiteisminio tyrimo pagal BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytus straipsnius nuo pradžios turi būti aiškiai išreikšta nukentėjusiojo valia, įtvirtinta atskirame procesiniame dokumente – skunde ar nukentėjusio asmens teisėto atstovo pareiškime. Tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo metu nustatoma, kad įtariamąjį veikoje yra ir tokios nusikalstamos veikos, dėl kurios tyrimas daromas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą, požymių, jeigu ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas, jis turi kreiptis į nukentėjusįjį ar jo teisėtą atstovą, pasiūlydamas jiems pateikti reikiamą skundą ar pareiškimą, ir apie susidariusią padėtį informuoti prokurorą, kuris turėtų nuspręsti, ar apteiks reikalavimą pradėti ikiteisminį tyrimą. <...> Nuo paaiškėjimo, kad byloje procesas galimas tik įvykdžius BPK straipsnio 1, 2 dalių reikalavimus, momento iki reikiamo skundo, pareiškimo ar reikalavimo gavimo jokie ikiteisminio tyrimo veiksmai negali būti atliekami <...>. Aptartų reikalavimų nesilaikymas suponuoja BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatytą aplinkybę, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas, o kartu reiškia ir tai, kad, nesilaikant aptartų reikalavimų, tiek pats ikiteisminis tyrimas, tiek atskiri jo veiksmai gali būti pripažinti neteisėtais, o jų pagrindu gauti duomenys gali būti pripažinti gautais pažeidžiant BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimus.“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12-719/2022)

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai ikiteisminis tyrimas dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytų nusikalstamų veikų pradedamas pagal nukentėjusiojo skundą, tačiau vėliau jis pareiškia, kad pageidauja jį atsiimti ir tolesnio baudžiamojo proceso nebeturi. Tačiau pradėjus tokį ikiteisminį tyrimą, toliau jis vyksta bendra tvarka, ir nukentėjusiojo (jo teisėto atstovo) pareiškimas, kad jis nori atsiimti savo skundą, nėra pagrindas nutraukti ikiteisminį tyrimą, BPK tokios galimybės nėra numatyta. Esant tokiai situacijai yra galimybė tik nutraukti ikiteisminį tyrimą, kaip pavyzdžiui nukentėjusiajam ir įtariamajam susitaikius. „Kasatorius teigia, kad bylos tyrimas dėl grasinimo nužudyti, pradėtas pagal nukentėjusiojo skundą BPK 167 straipsnio tvarka, turėjo būti vėliau nutrauktas, pripažinus, jog nukentėjusysis atsisako savo skundo, nes jis pareiškė, kad ant kasatoriaus nepyksta ir neturi

jam jokių pretenzijų. Šie teiginiai nepagrįsti, V. K. nutraukti bylą dėl grasinimo nužudyti nebuvo jokio teisinio pagrindo. Iš bylos duomenų matyti, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 145 straipsnio 1 dalyje, padarymo V. K. pradėtas vadovaujantis BPK 167 straipsnio 1 dalimi pagal nukentėjusiojo skundą. Pagal BPK 167 straipsnio 1 dalies nuostatas pradėtas ikiteisminis tyrimas atliekamas bendra tvarka ir nukentėjusiojo išreikšta pozicija, kad jis įtariamajam neturi pretenzijų, nėra pagrindas jį nutraukti., (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-699/2016)

Apibendrinant galima sakyti, kad dėl nusikalstamų veikų nukentėjęs (fizinis ar juridinis) asmuo pateikia skundą. Skundas gali būti pateikiamas raštu, žodžiu, el. ryšio priemonėmis. Tačiau dėl nusikalstamų veikų numatytų LR BPK 167 str. 1 dalyje ikiteisminis tyrimas pradedamas esant tik nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo skundai. Šiuo atveju pareigūnas savo iniciatyva pradėti ikiteisminio tyrimo negali, gali pradėti tik aplinkybių patikslinimą. Šitame etape yra tikslinga išsiaiškinti tikrąją nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo valią dėl baudžiamojo persekiojimo. Siekiant išvengti baudžiamojo proceso pažeidimų, turėtų būti keliama pareigūnų kvalifikacija, mažinamas darbo krūvis. Savalaikis duomenų suvedimas į integruotą baudžiamojo proceso sistemą (toliau - IBPS) prisidėtų prie didesnės prokurorų kontrolės jau pačiame pradiname etape.

2.2 Ikiteisminio tyrimo pradėjimas pagal prokuroro reikalavimą

Įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą prokuroro funkciją įstatymo nustatytais atvejais ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, prokurorui turi būti sudarytos sąlygos veiksmingai ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus visais atvejais, kai tokie interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami arba kėsinamasi juos pažeisti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. ir 2006 m. birželio 15 d. nutarimai). Šios nuostatos įgyvendintos BPK 167 straipsnio 2 dalyje.

Prokuroras privalo pateikti reikalavimą pradėti ikiteisminį tyrimą, jei nėra pateiktas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje numatytų veikų, jeigu yra šios dvi alternatyvios sąlygos:

- nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo.
- nurodytomis nusikalstamomis veikomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų.

„Sąvoka „visuomeninė reikšmė“ yra vertinamasis požymis, todėl nukentėjusiojo einamos pareigos ar socialinis statusas patys savaime nėra kriterijai, lemiantys nusikalstamos veikos visuomeninės reikšmės statusą. Sprendžiant, ar BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, būtina atsižvelgti į aplinkybes, kurioms esant ta veika padaryta, taip pat įvertinti, „kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas. Apibendrinant galima teigti, kad nusikalstamos veikos visuomeninę reikšmę apibūdina įvairių požymių visuma ir jos padarymo aplinkybės.“ (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 29) „Tačiau baudžiamajame procese nustatyti atvejai, kai nukentėjusiojo teisių gynimas nėra vien tik jo paties dispozityvi teisė ir tik jo privatus interesas. Jei asmuo objektyviai negali ginti savo teisių, jo teisių gynimas laikomas valstybės priederme arba viešuoju interesu. Analogiškai ir kai nusikalstama veika yra reikšminga ne tik nukentėjusiajam asmeniui, bet pažeidžia ir platesnės visuomenės dalies interesus, t. y. veika turi visuomeninę reikšmę. Tokiu atveju tinkamo teisinio proceso garantija yra Konstitucijos inter alia 118 straipsnyje įtvirtintas prokuroro institutas.“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. sausio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-37-942/2015). Antai kitoje baudžiamojoje byloje nurodyta, kad „Atliekant ikiteisminį tyrimą ir paaiškėjus aplinkybėms dėl galimai pasisavinto Gimnazijos turto – dyzelinių degalų, byloje nesant skundo (pareiškimo) dėl šios veikos, į tyrėjo užklausą gautame Gimnazijos direktoriaus atsakyme nurodyta, kad Gimnazija dėl padarytos žalos

civilinio ieškinio neteiks ir įgalioto asmens byloje neskirs. Dėl to Kauno apygardos prokuratūros Kauno apylinkės prokuratūros 6-ojo skyriaus prokurorės R. Raulytėnienės 2021 m. spalio 12 d. reikalavimu byloje pradėtas ikiteisminis tyrimas ir pagal BK 183 straipsnio 1 dalį dėl Gimnazijos turto – dyzelinių degalų pasisavinimo. Nors priimtame reikalavime nėra aiškiai ir tiesiogiai nurodytas vienas iš BPK 167 straipsnio 2 dalyje nustatytų pagrindų pradėti ikiteisminį tyrimą prokuroro reikalavimu, bet iš reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą turinio matyti, kad nagrinėjamu atveju ikiteisminis tyrimas pagal BK 183 straipsnio 1 dalį pradėtas, nes nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Šioje byloje nagrinėjami įvykiai yra glaudžiai susiję. Pasisavinant turtą žala buvo padaryta viešajam juridiniam asmeniui – Gimnazijai. Atsižvelgiant į tai bei siekiant išsamiai iširti padarytų nusikaltimų aplinkybes, teisingai kvalifikuoti A. S. veiksmus ir sudaryti sąlygas Gimnazijai padarytai žalai atlyginti, buvo būtina pradėti ikiteisminį tyrimą ir pagal BK 183 straipsnio 1 dalį. Taip iš esmės buvo realizuota ir prokuratūrai nustatyta pareiga ginti viešąjį interesą” (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-628/2024)

„<...> kriterijus „visuomeninė reikšmė“ sietinas ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pvz., su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir t. t.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis: sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas.“ (Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05) Cituojamame nutarime aiškindamas kriterijų visuomeninė reikšmė Teismas pateikė nebaigtą sąvokos aiškinimą, tai rodo pateikiamas trumpinys „ir t. t.“. Taigi įvertinti, ar kitos, neišvardijamos situacijos gali atitikti visuomeninės reikšmės kriterijų, preliminariai palikta ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, o galutinai priimti sprendimą – išimtinai teismui. Antai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje baudžiamojoje byloje nurodyta:

„<...> toje pačioje byloje R. P. buvo kaltinamas ne tik pagal BK 140 straipsnio 1 dalį (dėl sveikatos sutrikdymo A. V. J.), bet ir pagal BK 138 straipsnio 1 dalį (dėl sveikatos sutrikdymo R. M.). Smurtiniai veiksmai prieš abu nukentėjusiuosius buvo naudojami to paties asmens, tuo pačiu laiku ir toje pačioje vietoje, taigi šių nusikalstamų veikų tyrimas buvo glaudžiai susijęs. Todėl galima teigti, kad nusikalstama veika prieš A. V. J. įgavo visuomeninę reikšmę, nes nuo šios veikos tyrimo rezultatų tiesiogiai priklausė nusikalstamos veikos prieš R. M. atskleidimas ir įrodinėjimas. Procesų dėl to paties asmens toje pačioje

vietoje ir tuo pačiu laiku padarytų nusikalstamų veikų prieš skirtingus nukentėjusiuosius vykdomas kartu toje pačioje byloje šiuo atveju visiškai atitiko viešąjį interesą, nors tai ir nebuvo tinkamai įforminta. (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 35-36) Matyti, kad dėl nusikalstamų veikų, kurios turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo interesų, ikiteisminį tyrimą prokuroras gali pradėti ex officio. Tačiau pasak R. Merkevičiaus, ar apskritai gali būti tokios veikos, kurių nusikalstamas / nenusikalstamas pobūdis priklauso nuo nukentėjusio asmens valios, tad ir baudžiamasis persekiojimas yra paliekamas nukentėjusio asmens valiai ir apsisprendimui, paminėti būtina bent du ikiteisminio tyrimo pradėjimo / nepradėjimo tema svarbius aspektus. Visų pirma nukentėjusio asmens valia ir apsisprendimas persekioti/nepersekioti turi būti visiškai laisvas: nei įstatyminis reguliavimas, nei juolab baudžiamojo persekiojimo institucijos tam negali daryti jokios įtakos – nei siūlyti, nei patarti, nei skatinti, nei tiesiogiai ar netiesiogiai, grubiai ar subtiliai versti. Priešingai – baudžiamojo persekiojimo institucijos privalo aktyviai saugoti ir užtikrinti nukentėjusiojo asmens valios laisvę ir apsisprendimo autonomiją. (Merkevičius, 2021)

Kita sąlyga, kai ikiteisminis tyrimas yra pradedamas prokuroro reikalavimu ar nutarimu yra, kai žala padaryta asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo interesų. „Nusikalstama veika gali būti padaroma ir veiksniam, ir neveiksniam asmeniui, kuris dėl bejėgiškumo, nepilnametystės, fizinių, psichinių trūkumų ar dėl kitokių svarbių priežasčių neįstengia ginti savo teisių ir teisėtų interesų (pavyzdžiui, yra kurčias, aklas, serga šizofrenija, nėra teisinio subjektiškumo, negali gintis dėl tarnybos, yra materialiai ar kitaip priklausomas nuo kaltininko). Esant šioms sąlygoms arba vienai iš jų, turint informacijos apie minėtąją sąlygą (-as) ir pakankamai informatyvios (tikėtinos) informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, kurioje ikiteisminis tyrimas pradedamas tik esant nukentėjusiojo skundai, ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas prokuroro reikalavimu. Prokuroro reikalavimas gali būti išreiškiamas nutarimo forma.“ (Bučiūnas, *et al*, 2017, p. 29-30) Tai nurodyta ir BPK 30 straipsnyje: „Nutarimas yra nusikalstamą veiką tiriančio ikiteisminio pareigūno ar prokuroro motyvuotas dokumentas, išskyrus kaltinamąjį aktą.“ ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 5 dalyje: „<...> prokurorai Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais atvejais gali nutarimu reikalauti pradėti baudžiamąjį procesą.

Rečiau naudojamos ikiteisminio tyrimo pradėjimo formos yra prokuroro reikalavimas ir nutarimas. Prokuroro sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą išreiškiamas reikalavimo forma, kai BPK 167 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais tyrimas pradedamas dėl BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytų nusikalstamų nusikaltimų ar baudžiamųjų

nusižengimų. Prokuroro reikalavimas išreiškiamas rezoliucija arba atskiru rašytiniu dokumentu ar nutarimu. Prokuroro nutarimu ikiteisminis tyrimas pradamas tais atvejais, kai juo yra panaikinamas neteisėtas ar nepagrįstas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Taip pat prokuroro nutarimas, kaip ikiteisminio tyrimo pradėjimo forma, gali būti suprantamas kaip prokuroro sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl pagal realiąją ar idealiąją sutaptį padarytų nusikalstamų veikų ar dėl dviejų arba daugiau asmenų padarytų skirtingų nusikalstamų veikų, kai dėl vienu veikų sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti išreiškiamas rezoliucija arba tarnybiniu pranešimu, o dėl kitų veikų – prokuroro reikalavimu. Pvz., „Tais atvejais, kai yra duomenų, jog buvo padaryta nusikalstama veika, numatyta BK 187 straipsnio 1 ir 3 dalyse arba 188 straipsnyje, ir nėra žinomas nuo gaisro nukentėjęs asmuo arba toks asmuo dėl kitų svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, arba paaiškėjusi nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, Priešgaisrinės apsaugos gelbėjimo departamento pareigūnas surinktą medžiagą perduoda prokurorui, kad šis spęstų dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo prokuroro reikalavimu.“ (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 27)

BPK 167 str. 2 d. numatytas ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas įstatymo leidėjo yra įtvirtintas norint apsaugoti nukentėjusiųjų asmenų teises ir interesus, kai šie dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisėtą interesų ar turi visuomeninę reikšmę. Kaip jau ir minėta anksčiau, Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra nurodęs, „Nors ir būdami lygūs įstatymui, ne visi nukentėjusieji turi lygias galimybes ginti savo interesus. Subjektyvios ir objektyvios priežastys lemia atvejus, kuriais asmenys negali arba negali visa apimtimi ginti savo teisių ir teisėtų interesų. Todėl baudžiamasis procesas numato atvejus, kai nukentėjusiojo teisių gynimas nėra vien tik jo paties dispozityvi teisė ir tik jo privatus interesas.“ Probleminis aspektas yra tame, ar tikrai valdžios institucijos „ale“ gindamos pažeistas asmenų teises, neperžengia įstatymo numatytų ribų ir nepradedą kištis į asmeninį privatų gyvenimą, ar nepažeidžia asmenų apsisprendimo ir jų valios dėl baudžiamojo persekiojimo.

2.3 Kiti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai

Ikiteisminis tyrimas taip pat gali būti pradedamas, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras patys nustato nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius. Pareigūnai nusikalstamos veikos požymius gali nustatyti tiek tirdami kitas nusikalstamas veikas, tiek bet koku kitu būdu (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 14) „Praktikoje dažniausiai pasitaiko atveju, kad tokiu būdu pradedamas ikiteisminis tyrimas, kai tiriant kitą nusikalstamą veiką nustatoma naujos veikos požymių. Pavyzdžiui, tiriant nusikaltimą kelių transporto eismo saugumui (BK 281 str.) nustatoma, kad eismo įvykį sukėlusio asmens vairuotojo pažymėjimas yra suklastotas. Tokiu atveju pareigūnai turi dvi alternatyvas: įtariamajam papildomai greta BK 281 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos inkriminuoti BK 300 straipsnio 2 dalyje numatytą nusikalstamą veiką arba pradėti naują ikiteisminį tyrimą dėl disponavimo suklastotu dokumentu. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, nustatęs nusikalstamos veikos požymius, privalo apie tai surašyti tarnybinį pranešimą. Surašius tarnybinį pranešimą laikoma, kad ikiteisminis tyrimas yra pradėtas. Pastebėtina, kad iki 2007 m. rugsėjo 1 d. ikiteisminio tyrimo pareigūnui teisė pačiam pradėti ikiteisminį tyrimą nebuvo suteikta, tokią kompetenciją turėjo tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo.“ (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 15) Toks pakeitimas vertinamas teigiamai, nes suteikus teisę ikiteisminį tyrimą pradėti pačiam pareigūnui, buvo suteikta ir galimybė greičiau ir operatyviau sureaguoti į gautą informaciją apie daromas nusikalstamas veikas. Informacijai pasitvirtinus, gali atlikti procesinius veiksmus (įvykio vietos apžiūrą ir įvykio liudytojų apklausą) ir pradėti ikiteisminį tyrimą. Kas leidžia užfiksuoti pirminius duomenis kuo skubiau.

Ikiteisminio tyrimo pradžia reglamentuojama BPK 166 straipsnyje. Nagrinėjamu atveju aktualus šio straipsnio 1 dalies 2 punktas, pagal kurį ikiteisminis tyrimas pradedamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui pačiam nustačius nusikalstamos veikos požymius. BPK 171 straipsnio 1 dalyje, be kita ko, nurodyta, kad jeigu ikiteisminio tyrimo įstaiga pati nustato nusikalstamos veikos požymius, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas tuoj pat pradeda ikiteisminį tyrimą ir kartu apie tai praneša prokurorui. Pažymėtina, kad informacija apie galimus nusikalstamos veikos požymius gali būti gauta ir atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, kurio vienas iš tikslų yra nusikalstamų veikų išaiškinimas, taip pat rengiančių, darančių ar padariusių nusikalstamas veikas asmenų nustatymas, pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau KŽĮ) 4 straipsnio 2 punktą. O KŽĮ 8 straipsnyje yra numatyta, kad vienas iš pagrindų pradėti kriminalinės žvalgybos tyrimą yra turima informacija apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą. Pagal KŽĮ 19 straipsnio 2

dalį, kai kriminalinės žvalgybos informacija panaudojama baudžiamajame procese, jos panaudojimo tvarką nustato generalinis prokuroras. (Lietuvos Respublikos Kriminalinės Žvalgybos įstatymas, 2012) Rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese (patvirtintų generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymu) 17.1 papunktyje nustatyta, kad kriminalinės žvalgybos informacija baudžiamajame procese gali būti panaudojama priimant sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta tvarka. Rekomendacijų 19 punkte detalizuoti kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo būdai: 1) pateikiant prokurorui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai apibendrintą kriminalinės žvalgybos informaciją; 2) perkeltiant kriminalinės žvalgybos tyrimo bylos dokumentus ar jų išrašus į baudžiamąją bylą; 3) surašius kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo protokolą ir pateikiant jį į baudžiamąją bylą. (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas..., 2012)

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1-383 patvirtintų Rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese 5 punkte nurodoma, kad, kriminalinės žvalgybos tyrimo metu nustatčius nusikalstamos veikos požymius (nusikalstamus veiksmus ar neveikimą, nusikalstamos veikos vietą ir laiką), pradedamas ikiteisminis tyrimas BPK 166 straipsnyje nustatyta tvarka, o kriminalinės žvalgybos tyrimas dėl tos nusikalstamos veikos nutraukiamas. Rekomendacijų 8 punkte įtvirtinta, kad kriminalinės žvalgybos veiksmai, nustatyti KŽĮ 9–15 straipsniuose, negalimi pradėjus ikiteisminį tyrimą. (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-235-511/2022)

Apibendrinant galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimui yra svarbus ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro gautų duomenų vertinimas, kitaip sakant jo kompetencija, vidinis įsitikinimas. Ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui pačiam nustatčius nusikalstamos veikos požymius, tuo atveju surašomas tarnybinis pranešimas. Atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą KŽĮ 8 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad jeigu atliekant ar pabaigus kriminalinės žvalgybos tyrimą paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai, tuojau pat pradedamas ikiteisminis tyrimas.

3. IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMO PROBLEMINAI ASPEKTAI

Asmenys apie jiems padarytą nusikalstamą veiką gali ir nepranešti policijai. „Jie paprasčiausiai gali nežinoti, kad jie tapo nusikaltimo auka. Kaip pavyzdžiui asmuo nėra tikras, ar jam priklausančią daiktą jis pametė, ar iš jo jį pavogė. Taip pat kitas atvejis, kai asmuo gali net nepastebėti, kad jo daiktai dingę. Sukčiavimo atvejais auka gali nesuvokti, kad tapo nusikalstamos veikos auka. Dažnai pasitaiko atveju, kai asmuo nusprendžia nepranešti policijai apie nusikalstamą veiką, nors ir suvokia, kad tapo nusikalstamos veikos auka ir jaučiasi nukentėjęs. Taip elgiamasi todėl, kad bijo viešumo, nepasitiki policija, galvoja, kad nusikaltimas yra mažareikšmis. Tai yra vadinamieji latentiniai nusikaltimai. Latentinį nusikalstamumą iš esmės lemia dvi priežastys: nuo nusikalstamų veikų nukentėję arba kiti asmenys, kurie sužinoję apie nusikalstamą veiką, nepraneša policijai, o pati policija dėl įvairių priežasčių neregistruoja jai praneštų nusikalstamo elgesio atvejų“ (Sakalauskas, 2011, p. 47) „Latentinis nusikalstamumas yra ta nusikalstamumo dalis, kuri yra neregistruota“ (Sakalauskas, 2011, p. 45). Lietuvoje įsivyrėja nauja latentinių nusikaltimų tendencija – tai naujausiomis technologijomis paremti, uždaroje erdvėje padaromi nusikaltimai, apie kuriuos nukentėjusieji ne iškart suvokia. Tokie latentiniai nusikaltimai, vykstantys elektroninėje erdvėje, pasireiškia neteisėtu duomenų rinkimu ir užvaldymu. Sukčiai skatina žmones atiduoti savo santaupas, prisijungimo kodus, kitą asmeninę informaciją, įkalbinėja investuoti sukauptas lėšas. Kita didžiulė latentinių nusikaltimų tendencija, tai narkotikų vartojimas ir platinimas tarp paauglių. Vis dažniau, tiek per žiniasklaidą, tiek socialinėse erdvėse, plinta informacija apie apsinuodijusius paauglius. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimas vyksta tiesiog mokyklose ar jų prieigose. Mokyklos tokią informaciją slepia, norėdamos išsaugoti gerą reputaciją. Mokinių tėvai neigia, kad jų vaikai vartoja kvaišalus, taip paprasčiausiai ignoruodami problemos egzistavimą.

Kita nusikalstamų veikų dalis, dėl kurių asmenys kreipiasi į teisėsaugos institucijas ir vienokiu ar kitokiu būdu jos būna užregistruotos ir dėl jų turi būti priimami sprendimai. Kaip jau ne kartą minėta, ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar parnešimą, kuriame yra pakankamai informacijos apie padarytą, daromą ar rengiamą nusikalstamą veiką. Jei pateikta informacija yra neinformatyvi, ją reikia tikslinti ar jos nepakanka, tai yra pradedamas aplinkybių patikslinimas. Aplinkybių patikslinimui pagal BPK 168 str. yra skirta 10 dienų. Po aplinkybių patikslinimo turi būti priimtas procesinis sprendimas arba pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

Pagal BPK 168 straipsnio 1 dalies nuostatas, reglamentuojančias atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą tvarką, ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymo Nr. I-110 „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“ 3.5, 81, 82 punktus, jei skunde, pareiškimе ar pranešime nenurodyta pakankamai duomenų apie faktines veikos aplinkybes, kuriais remiantis būtų galima priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali atlikti patikslinimą; gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui gali būti atlikti veiksmai, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis: įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos. (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2017 m. kovo 21 d. nutartis Baudžiamojame bylose Nr. 2K-66-942/2017)

Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas nedelsiant, esant pagrindui manyti, jog buvo padaryta nusikalstama veika, t. y. net tuomet, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo nepakanka duomenų spręsti, ar nusikalstama veika iš tikrųjų buvo padaryta. Tokiais atvejais ikiteisminis tyrimas pirmiausia atliekamas norint nustatyti, ar yra nusikalstamos veikos požymių. Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą galima tik tuo atveju, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio yra aiškiai suprantama, kad jokios nusikalstamos veikos nebuvo (BPK 168 straipsnis) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231-695/2019).

3.1 Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą

Vis dėlto išimtiniais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi teisę atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. BPK įtvirtintų atvejų, kada ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi pagrindą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, sąrašas per kodekso galiojimo dešimtmetį akivaizdžiai išsiplėtė ir dabar šiuos atvejus galime suskirstyti į keturias grupes:

- 1) iš skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką akivaizdu, kad buvo padarytas teisės pažeidimas, tačiau dėl jo baudžiamoji atsakomybė nekyla;
- 2) skunde, pareiškime ar pranešime apie nusikalstamą veiką nurodytos aplinkybės akivaizdžiai neatitinka tikrovės;
- 3) iš skundo, pareiškimo ar pranešimo akivaizdu, kad buvo padaryta nusikalstama veika, tačiau ji yra priskirta privataus kaltinimo bylų kategorijai (BPK 407 str.) ir nėra duomenų, kad asmuo dėl svarbių priežasčių negalėtų ginti savo teisėtų interesų, arba kad veika turi visuomeninę reikšmę; (nuo 2017.07.11 neteko galios)
- 4) yra aiški BPK 3 straipsnyje numatyta, aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 30-31)

Procesinį sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą turi teisę priimti prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Tiesa, ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencija šioje srityje yra ribota, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu. Sutikimo formos BPK nenumato, praktikoje tai dažniausiai išreiškiama rezoliucijos forma, kuri yra užrašoma ant nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Tokia praktika yra perteklinė ir nereikalinga, kadangi ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą visada turi patvirtinti prokuroras, užrašydamas rezoliuciją „Nutarimas yra teisėtas ir pagrįstas“. Prokuroras prieš tvirtindamas nutarimą visada jį peržiūri, o esant trūkumams, gali jo ir nepatvirtinti. Galima teigti, kad prokuroras šioje situacijoje yra kontroliuojantis ikiteisminio tyrimo pareigūno sprendimus, todėl įstaigos vadovo sutikimas čia nereikalingas ir perteklinis veiksmas. O įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo, norėdamas patikrinti ikiteisminio tyrimo pareigūno priimamus sprendimus, visada tai gali padaryti prisijungęs per IBPS sistemą. Tačiau R. Merkevičius nurodo, kad „Ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą jis turi teisę apskusti prokurorui, kuris jau yra nusprendęs, kad „nutarimas yra teisėtas ir pagrįstas“. Taigi, minėtu įsakymu Generalinis prokuroras sukūrė ir bando įtikinti bendruomenę iliuzija, kad Lietuvos

prokurorai yra tiek nepriklausomi ir nešališki, kad gali objektyviai įvertinti ne tik ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, bet ir savo pačių sprendimo „nutarimas teisėtas ir pagrįstas“ teisėtumą ir pagrįstumą. (Merkevičius, 2021)

„BPK 168 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimo, kuriuo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nuorašą per dvidešimt keturias valandas privalo išsiųsti prokurorui. Minėto straipsnio 5 dalyje nurodyta pirmiau aptarto nutarimo apskundimo tvarka, be kita ko, leidžianti ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą apskusti prokurorui. Nors BPK tiesiogiai neįtvirtinta, tačiau minėtų nuostatų sisteminė analizė leidžia daryti išvadą, kad prokuroras, BPK 168 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka gavęs ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo, kuriuo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nuorašą, ex officio (pagal pareigas) turi pareigą tokį nutarimą, esant pagrindui, panaikinti, nesulaukęs ir nelaukdamas BPK 168 straipsnio 5 dalyje nustatyta tvarka pateikto skundo.“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-146-976/2022)

“Ikiteisminio tyrimo pareigūnui nutarimu atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BPK 168 straipsnio nuostatas, sprendimas dėl tokio nutarimo gali būti priimamas tik to prokuroro, kuriam pagal kompetenciją yra priskirta kontroliuoti ir tikrinti konkretaus ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtų nutarimų teisėtumą ir pagrįstumą. Tokia įstatymo leidėjo nustatyta procesinių sprendimų apskundimo tvarka užtikrinama galimybė prokurorui pagal kompetenciją tinkamai atlikti savo, kaip kontroliuojančio subjekto, funkcijas.” (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-495/2023)

„Atsisakydami pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo surašyti motyvuotą nutarimą. Nutarime turi būti nurodoma, koks prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, dėl kokio skundo, pareiškimo ar pranešimo (trumpai aprašant skundo, pareiškimo ar pranešimo turinį) ir dėl kokių motyvų atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą. Sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kaip ir bet kuris procesinis sprendimas, turi būti pagrįstas aiškiais, logiškais, nedviprasmiškais teisiniais argumentais, jame neturi būti prieštaringų išvadų. Deja, praktikoje nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą neretai apsiribojama vien nuoroda į BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatytą vieną iš aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas. Tokia praktika yra nepriimtina ir nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti nurodyti išsamesni motyvai, kodėl skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti duomenys yra akivaizdžiai neteisingi arba kuo remiantis daroma išvada, kad yra viena ar kita aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas. Tik esant motyvuotam nutarimui pareiškėjas gali įvertinti,

ar motyvai, kurių pagrindu buvo nuspręsta atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, yra pagrįsti, ir apsispręsti, pasinaudoti ar ne jam garantuojama teise tokį nutarimą skusti instancine tvarka. Motyvų nebuvimas teismų praktikoje yra vertinamas kaip pagrindas panaikinti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą kaip nepagrįstą ir neteisėtą. (Ažubalytė, *et.al.*, 2014, p. 35) Pvz.: byloje Znakovas prieš Lietuvą nurodyta, kad “Teismas nesutinka, kad tyrimas buvo išsamus ir tinkamas. Prokuroras priėmė sprendimą nepradėti ikiteisminio tyrimo prieš R. N., iš esmės remdamasis vien policijos pareigūnų pareiškimais ir teigdamas, kad policija turėjo teisę naudoti fizinę prievartą, įskaitant TASER prietaisus, prieš asmenis, kurie atsisakė paklusti teisėtiems jų nurodymams (2016 m. spalio 24 d. prokuroras priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nemotyvuodamas ir nedetalizuodamas TASER panaudojimo, o tik nurodant, kad pareiškėjui padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas, kas rodo, kad naudojama jėga atitiko teisinius reikalavimus). Teismas patvirtino šią išvadą, kad iš apeliacinio skundo nebuvo aišku, „ko pareiškėjas norėjo, kokia nusikalstama veika buvo padaryta, kodėl turėtų būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, kokių procesinių priemonių turėtų būti imtasi ir dėl kokios nusikalstamos veikos turėtų būti ištirti [R. N.] veiksmai“. Teismas konstatavo, kad apeliaciniame skunde buvo pateikti tik pareiškėjo „apmąstymai, pagrįsti jo subjektyviu vertinimu, įsitikinimu ir spėjimais“, nesudarantys pagrindo taikyti baudžiamąją atsakomybę. Visų pirma Klaipėdos apygardos teismas glaustai atmetė pareiškėjo apeliacinį skundą, iš esmės neišnagrinėjęs jo argumentų.“ (EŽTT byla Znakovas prieš Lietuvą, 2019)

Esant BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytoms aplinkybėms, baudžiamasis procesas negalimas, ikiteisminis tyrimas nepradedamas ir priimamas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, o jeigu buvo pradėtas, tai turi būti nutrauktas. „BPK 168 straipsnio 1 dalis atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą leidžia tik šioje teisės normoje *expressis verbis* nurodytais dviem atvejais: (a.) „kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi“ ar (b.) kai „yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės“. Toks teisinis reguliavimas suponuoja išvadą, jog bendroji procesinė taisyklė (lot. *regula*) įpareigoja pradėti ikiteisminį tyrimą visais atvejais, kai tik nukentėjusysis praneša nukentėjęs nuo, jo manymu, nusikalstamos veikos, o atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą yra išimtis iš šios bendros taisyklės (lot. *exceptio*). (Merkevičius, 2021)

BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. “Taigi, atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą *ex lege* galima tik tada, kai, net ir nepradėjus bei neatlikus ikiteisminio tyrimo, t. y. vien tik iš gautame skunde, pareiškime ar pranešime apie

nusikalstamą veiką nurodytų faktinių aplinkybių (BPK 166 str. 1 d. 1 p.) bei šio skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimo (jei toks buvo atliekamas) metu nustatytų faktinių aplinkybių ir gautų duomenų (BPK 168 str. 1 d.) yra aišku, t. y. nekyla jokių pagrįstų abejonių, kad *in concreto* arba apskritai nebuvo padaryta jokia nusikalstama veika, apie kurią buvo pateikta informacija kaip apie nusikalstamą (t. y. tam tikras aiškus konkretus elgesys aiškiai nėra nusikalstamas), arba padaryta veika neatitinka baudžiamojo įstatymo numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties (t. y. yra aišku, jog nėra konkrečios nusikalstamos veikos sudėties konkretaus požymio). (Merkevičius, 2021)

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte yra nurodoma, kad „jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas“, ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas. Senaties terminas pradedamas skaičiuoti nuo nusikalstamos veikos padarymo momento ir jo trukmė priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies ir sunkumo. Baudžiamosios atsakomybės senaties terminai numatyti Baudžiamojo proceso (toliau – BK) 95 straipsnyje. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis taikoma, kai: yra suėjęs apkaltinamojo nuosprendžio senatis; nesislėpė nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo; nepadarė naujos nusikalstamos veikos.

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 3 punkte yra nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas negalimas, o pradėtas turi būti nutrauktas, „jeigu asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus“. BK 13 straipsnyje numatytas amžius, nuo kurio jis atsako už padarytas nusikalstamas veikas yra 16 metų. To paties BK 13 straipsnio 2 dalyje yra išvardintos nusikalstamos veikos, už kurias atsakomybė kyla nuo 14 metų amžiaus.

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatyta, kad baudžiamasis procesas yra negalimas, „jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą“. Aptartas darbo kitoje dalyje.

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 5 punkte taip pat numatyta, jog ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas „mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių“. Ši aplinkybė nėra aktuali pagal darbo temą, todėl detaliau neanalizuosime. Kadangi ji aktuali ne sprendžiant ar pradėti ikiteisminį tyrimą, o aktuali dėl nutraukimo ar asmens reabilitavimo.

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 6 punkte išaiškinta, kad baudžiamasis procesas yra negalimas „asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to

paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu“. „Dvigubo baudimo draudimo principas draudžia asmenį ne tik bausti, bet ir persekioti dėl to paties pažeidimo pakartotinai, jei pirmajame procese buvo priimtas galutinis sprendimas (išskyrus atvejus dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių). Toks aiškinimas kyla tiek iš Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) nuostatų, tiek ir iš Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikos, aiškinant šias nuostatas. Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnyje nustatyta, kad niekas negali būti antrą kartą persekiojamas ar baudžiamas tos pačios valstybės institucijų už nusikaltimą, dėl kurio jis jau buvo išteisintas arba nuteistas galutiniu nuosprendžiu pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą. EŽTT jurisprudencijoje principo non bis in idem pažeidimas taip pat konstatuojamas tada, kai asmuo antrą kartą nubaudžiamas arba persekiojamas už identiškus arba iš esmės tuos pačius teisiškai reikšmingus faktus (EŽTT byla Šimkus prieš Lietuvą, 2017).

Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 7 punkte nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas, „jeigu egzistuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė“. Mano manymu, dėl aplinkybių išvardintų V skyriuje: būtinoji gintis; asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas; profesinių pareigų vykdymas; būtinasis reikalingumas; teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas; įsakymo vykdymas; pateisinama profesinė ar ūkinė rizika; mokslinis eksperimentas, visada turėtų būti pradedami patikslinamieji veiksmai arba pradedamas ikiteisminis tyrimas. Išvardintos aplinkybės turi būti įrodytos, turi būti pagrįstos ir dėl jų neturi kilti abejonių. Neatlikus tyrimo, vien iš skundo ar pranešimo sunku nuspręsti ar buvo aplinkybė šalinanti atsakomybę ar ne, pradėti ikiteisminį tyrimą ar ne. Kartais tik teismo proceso metu paaiškėja buvo nurodytos aplinkybės ar ne, kaip pavyzdžiui: „Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, nutraukdama baudžiamąją bylą pagal BK 138 straipsnio 1 dalį, nustatė, kad S. L. sužalojo A. K. veikdamas būtinosios ginties sąlygomis ir neperžengdamas būtinosios ginties ribų.“ O tuo tarpu kasacinė instancija nurodė, kad „Atsižvelgdama į išdėstytas aplinkybes, teisėjų kolegija konstatuoja, kad pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė, jog S. L. nesunkiai sutrikdė A. K. sveikatą ir sugadino svetimą turtą veikdamas tiesiogine tyčia, o apeliacinės instancijos teismas, nesant tam pagrindo pritaikęs BK 28 straipsnio nuostatas, netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą.“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2024 m. sausio 18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-654/2024)

„Sisteminė išdėstytų baudžiamojo proceso įstatymų analizė leidžia daryti išvadą, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno, atliekančio ikiteisminį tyrimą, nutarimus turi teisę panaikinti

tik prokuroras, kuris organizuoja ir vadovauja konkrečiam ikiteisminiam tyrimui. Atitinkamai šio prokuroro veiksmai bei jo priimti nutarimai gali būti skundžiami aukštesniajam prokurorui. Ta pati tvarka galioja ir tais atvejais, kai atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, t. y., ikiteisminio tyrimo pareigūnui nutarimu atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BPK 168 straipsnio nuostatas, sprendimas dėl tokio nutarimo gali būti priimamas tik to prokuroro, kuriam pagal kompetenciją yra priskirta kontroliuoti ir tikrinti konkretaus ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtų nutarimų teisėtumą ir pagrįstumą. Tokia įstatymo leidėjo nustatyta procesinių sprendimų apskundimo tvarka užtikrinama galimybė prokurorui pagal kompetenciją tinkamai atlikti savo, kaip kontroliuojančio subjekto, funkcijas, taip pat įgyvendinti BPK 2 straipsnyje nustatytą pareigą, paaiškėjus nusikalstamos veikos požymių, pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų nurodytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Kiekvienu atveju prokurorui, organizuojančiam ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujančiam, kyla pareiga panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar atitinkamai žemesniojo prokuroro nutarimą, nustačius, kad jis yra neteisėtas ir nepagrįstas. Tai reiškia, kad ne bet kuris prokuroras, o tik atsakingas už konkretaus ikiteisminio tyrimo pareigūno procesinių veiksmų kontrolę, turi teisę panaikinti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir perduoti papildyti ikiteisminio tyrimo pareigūnui medžiagą, nustatęs, kad toks nutarimas yra neteisėtas ir nepagrįstas. Toks aiškinimas atitinka ir teisinio apibrėžtumo principą, reikalaujantį, kad viešosios teisės subjektai (ir prokurorai) veiktų pagal jiems įstatymais suteiktų įgaliojimų ribas (lot. *intra vires*). Priešingu atveju būtų iškreiptas prokuroro, kaip ikiteisminį tyrimą organizuojančio ir jam vadovaujančio subjekto, vaidmuo, suteikiant iš esmės neribotus įgaliojimus bet kuriam prokurorui veikti (priimti sprendimus, naikinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar kito prokuroro sprendimus) bet kuriame baudžiamajame procese, tokį veikimą pateisinant BPK 2 straipsnyje įtvirtinta bendraja prokurorų pareiga atskleisti nusikalstamas veikas.“(Lietuvos aukščiausiojo teismo 2023 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-495/2023). Kai prokuroras atsisako patenkinti skundą, dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno priimto nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 62 straipsnio 1 dalis), šis jo nutarimas gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui BPK 63 straipsnyje nustatyta tvarka. Prokuroro proceso veiksmai ir nutarimai gali būti skundžiami aukštesniajam prokurorui. Prokuroras duoda tik pagal kompetenciją jam priskirtiems kontroliuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus nurodymus, panaikina neteisėtus ir nepagrįstus jų nutarimus. Aukštesnysis prokuroras nustato, jo kompetencijai priskirtų prokurorų padarytus proceso įstatymų pažeidimus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus jų nutarimus.

Kartais atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą ikiteisminio tyrimo pareigūnai argumentuoja tuo, kad nukentėjusysis jiems nepateikė ar nenurodė objektyvių, neginčytinų ar dar kažkokių duomenų, kurie patvirtintų nusikalstamą veiką. Nukentėjusysis nepateikė įrodymų?! O kam tada Lietuvoje apskritai yra reikalinga tokia gausybė ikiteisminio tyrimo įstaigų ir prokuratūra, jei ikiteisminį tyrimą jos pradeda ir tyrimą atlieka tik tada, kai pats nukentėjusysis joms įrodo nusikalstamą veiką? Ar įrodymų rinkimas jau nebėra baudžiamoj-o persekiojimo institucijų užduotis? Kur tada apskritai yra sutelktos baudžiamajo persekiojimo institucijų ir jų pareigūnų pastangos ir dėmesys: į atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą „štapavimą“ ir taip „nusikalstamumo mažinimą“? (Merkevičius, 2021) Tokia situacija turėtų būti netoleruotina ir manau, kad šitoje vietoje, kai pareigūnai neatlieka jiems tiesiogiai pavestų funkcijų, turėtų atsakyti asmeniškai, priklausomai nuo žalos padarymo masto, o ne atliekamas tarnybinis patikrinimas ir geriausiu atveju gaunama kokia žodinė pastaba.

Apibendrintai tariant, tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir apie ją buvo pranešta baudžiamajo persekiojimo institucijoms, nereiškia, kad baudžiamajo persekiojimo institucijos pradės ikiteisminį tyrimą, ištirs nusikalstamą veiką, nustatys kaltininką ir patrauks jį pilnyton baudžiamojon atsakomybėn.(Merkevičius, 2021). Galima teigti, ar bus pradėtas ikiteisminis tyrimas ar bus atsisakyta jį pradėti, priklauso nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos, jo vidinio įsitikinimo, darbo krūvio bei noro dirbti.

3.2 Aplinkybių patikslinimas

BPK 168 straipsnio 1 dalis nustato, kad laiko tarpas tarp momento, kai prasideda baudžiamasis procesas, iki sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo gali būti iki 10 dienų, terminas skaičiuojamas nuo pareiškimo prokuratūroje gavimo (terminas negali būti pratęstas). (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002)

Kiek keblesnė situacija su anoniminiais skundais, pareiškimais ar pranešimais apie nusikalstamą veiką. Praktikoje toks skundo anonimiškumas labai dažnai yra vertinamas kaip pagrindas apskritai atsisakyti nagrinėti tokį kreipimąsi. Vis dėlto ikiteisminio tyrimo įstaigoje ar prokuratūroje gauti anoniminiai skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką turi būti nagrinėjami, jeigu tokia skunde, pranešime ar pareiškime nurodytos faktinės aplinkybės gali būti patikslintos ir nežinant pareiškėjo asmens duomenų. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 13)

Baudžiamojo proceso praktika parodė, kad beatodairiškas ikiteisminio tyrimo pradėjimas nėra pagrįstas ir nepadedą siekti procesinių tikslų. Viena vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai yra apkraunami nereikalingu darbu, kai pradėjus ikiteisminį tyrimą ir atlikus pirminius procesinius veiksmus tampa aiškios aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas ir jis privalo būti nutrauktas. Tokia ydinga praktika reikalavo nemažų tiek žmogiškųjų, tiek ir finansinių išteklių. Kita vertus, praktika parodė, kad pirminės kodekso redakcijos autorių pozicija, jog ikiteisminio tyrimo pradėjimas niekieno teisių nesuvaržo, nesukelia jokių kitų neigiamų padarinių, nepasitvirtino. Galima rasti nemažai pavyzdžių, kai ikiteisminio tyrimo pradėjimas remiantis vien gandais, o kartais ir konkurentų pateikiama tikrovės neatitinkančia informacija, bei potencialaus įtariamojo įvardijimas sužlugdė ne vieną verslą ar sugriovė asmenų karjerą. „Šiuo aspektu teisėjų kolegija pripažino, kad išteisintojo užrašytas ant kelio tekstas – „S. 1 km vagies namai“ žemino nukentėjusiojo kaip valstybės politiko garbę ir orumą, nes jis tuo metu ėjo labai aukštas pareigas Lietuvos valstybėje.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-223-697/2022)

Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad proceso pradėjimas nesant tam pagrindo, t. y. nesant pakankamai duomenų, jog buvo padarytas nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas, galėtų būti vertinamas kaip neleistas žmogaus teisių varžymas. Atsižvelgiant į tai, 2010 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė BPK pakeitimus, leidžiančius, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenims patikslinti, atlikti:

- 1) įvykio vietos apžiūrą;
- 2) įvykio liudytojų apklausas;
- 3) iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, gauti reikalaujamus duomenis ar dokumentus;
- 4) pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausą. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 3)

„2012 m. lapkričio 30 d. policijos darbuotojai, atvykę į UAB „LT“ patalpą, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, iš joje esančių įmonės kompiuterių paėmė keturių kompiuterių standžiuosius diskus. Dėl šio procesinio veiksmo, vadovaujantis BPK 207 straipsniu, buvo surašytas 2012 m. lapkričio 30 d. įvykio vietos apžiūros protokolas. Jeigu ikiteisminio tyrimo institucija (jos įgalioti pareigūnai) manė, kad pranešimo apie nusikalstamą veiką duomenis būtina tikslinti, jie turėjo vadovautis gauto pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimo tvarka, kuri konkrečiai nustatyta BPK 168 straipsnio 1 dalyje. Pagal šios teisės normos nuostatas gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenims patikslinti gali būti atlikti veiksmai, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis: įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-40-511/2019). Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad pareigūnai tikslindami įvykio aplinkybes įvykio vietoje gali atlikti įvykio vietos apžiūrą. Tačiau šiuo konkrečiu atveju prisidengdami įvykio vietos apžiūros veiksmu pareigūnai atliko procesinį prievartos veiksma – poėmį, numatytą BPK 147 straipsnio 1 dalyje, kuriame nustatyta, kad jeigu reikia paimiti daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti, ir tiksliai žinoma, kur jie yra ar kas juos turi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gali daryti poėmį. Poėmis daromas motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Šis procesinis veiksmas gali būti atliktas tik tuomet, jei yra pradėtas ikiteisminis tyrimas.

„BPK numatė, kad tokie skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimo veiksmai privalo būti atlikti per kuo trumpesnius terminus. BPK įtvirtinta nuostata „per kuo trumpesnius terminus“ buvo vertinamojo pobūdžio, todėl praktikoje buvo vadovaujama minėtų Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos 10 ir 62 punktuose įtvirtintomis nuostatomis, kad jei skundas, pareiškimas ar pranešimas yra tikslinamas, prokuroras, jo pavedimu prokuroro

padėjėjas ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas patikslinimą privalo gauti per kuo trumpesnius terminus. Jei per dvidešimt darbo dienų patikslinimas nėra gaunamas, prokuroras privalo apie tai informuoti aukštesnįjį prokurorą, o ikiteisminio tyrimo pareigūnas – ikiteisminio tyrimo įstaigos padalinio vadovą, nurodant patikslinimo negavimo priežastis. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jos struktūrinio padalinio vadovas ar aukštesnysis prokuroras nustatydavo terminą, per kurį turi būti gautas patikslinimas ir priimtas proceso sprendimas. Nors minėta rekomendacijų redakcija numatė tik patikslinimo gavimo terminą, tačiau praktikoje buvo taikoma analogija ir 20 darbo dienų terminas buvo taikomas ir minėtiems procesiniams veiksams, kuriais tikslinami skundo pareiškimo ar pranešimo duomenys, atlikti. 2012 m. birželio 21 d. buvo priimtas BPK pakeitimas, numatantis, kad pastarieji procesiniai veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų. Pagrindinis tikslas, kurio buvo siekiama minėtu pakeitimu, – pagerinti ikiteisminio tyrimo kokybę ir paspartinti ikiteisminio tyrimo procesą, kad nebūtų nepagrįstai vilkinamos bylos, kad per trumpiausią laiką, t. y. ne ilgiau kaip per dešimt dienų, būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, o ikiteisminiai tyrimai pradėdami tik esant nusikalstamai veikai. Nors pareigūnai patikslinamuosius procesinius veiksmus turi atlikti ne ilgiau kaip per dešimties darbo dienų laikotarpį, tačiau jeigu iš skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką akivaizdu, kad buvo padaryta nusikalstama veika, arba atvirkščiai, kad nurodyti duomenys yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatytos aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas, procesinis sprendimas pradėti arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti priimamas nedelsiant. (Ažubalytė, *et.al*, 2014, p. 34) Numatytas 10 dienų terminas esant skirtingoms situacijoms (kaip pvz.: itin svarbus liudytojas išvykęs į užsienį, serga) gali būti per trumpas. Esant tokioms situacijoms, kai trūksta informacijos, ar jos paprasčiausiai nespėjama gauti, ikiteisminio tyrimo pareigūnams tenka priimti vienokį ar kitokį procesinį sprendimą. Tokiu atveju priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą ir po to atlikus kelis procesinius veiksmus, kai gauta informacija ar duomenys nepasitvirtina, tenka nutraukinėti ikiteisminius tyrimus. Šiuo metu galiojantis 10 dienų terminas negali būti pratęstas. Siūlyčiau sudaryti galimybę, esant svarbioms priežastims, pratęsti patikslinamųjų veiksmų terminą. Tačiau tai turėtų būti daroma su labai griežta kontrole ir surašant motyvuotą nutarimą dėl termino pratęsimo, kurį turėtų patvirtinti kuruojantis prokuroras. Kitu atveju toks termino pratęsimas pažeistų BPK numatytus nuostatus per kuo trumpesnius terminus ir atsirastų galimybė pareigūnų piktnaudžiavimui.

Aplinkybių patikslinimas yra būtinas, kai nėra aiškios aplinkybės, reikia jas patikslinti ar gauti papildomus duomenis, t.y., kai trūksta informacijos priimti procesinį

sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Probleminis aspektas yra tada, kai pareigūnai prisidengdami įvykio vietos apžiūra įvykio vietoje atlieka BPK 145, 147 straipsniuose, numatytas procesines prievartos priemones, taip pažeisdami ne tik baudžiamojo proceso nuostatas, bet ir žmonių teises ir laisves. O netinkamas, paviršutiniškas aplinkybių išsiaiškinimas, arba jų nesiaiškinimas, apsunkina procesą, padaro jį sudėtingu ir ilgu. Prie tokio ikiteisminio tyrimo pareigūnų elgesio prisideda įstatymų nežinojimas ir nekompetencija, didelis darbo krūvis, o kartais ir nenoras dirbti.

3.3 Neteisėtas veiksmų taikymas ikiteisminiame tyrime

Nėra nusikalstamos veikos; nepradėjai daug ikiteisminių tyrimų Lietuvos mastu – žiūrėk, ir nusikalstamumas Lietuvoje formaliai sumažėjo, vis mažėja ir mažėja. Ar nuo to, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas nepradėjo ikiteisminio tyrimo dėl nusikalstamos veikos, padaugėjo saugumo ir teisingumo? Ar tikrai tai sumažino nusikalstamumą? Vargu bau, o gal net priešingai – jis apsprendžia ir paaiškėjančio, ir ypač latentinio nusikalstamumo didėjimą. (Merkevičius, 2021) Visuomenės požiūris apie policiją, tame tarpe ir pareigūnus atliekančius ikiteisminį tyrimą, nėra pats geriausias. O dar kada ikiteisminio tyrimo pareigūnas, turėdamas pradėti ikiteisminį tyrimą, atkalbinėja nukentėjusįjį to nedaryti, argumentuodamas, kad reikės ne kartą atvykti apklausai, o kur dar teisminis procesas, jei bus nustatytas įtariamasis. Arba kitu atveju įtikinėja, kad nerašytų skundo ar pareiškimo, nes įtariamasis vis tiek nebus surastas, o jam, nukentėjusiam, čia dar ne kartą reikės atvykti. Tokie ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai yra neteisėti ir netoleruoti. Tik kyla klausimas kodėl taip elgiasi teisėsaugos pareigūnai? Gal dėl per didelio darbo krūvio ar nenoro dirbti. O gal trūksta motyvacijos ar net teisiųjų žinių, kad sudėtingose situacijos priimtų teisingus ir teisėtus sprendimus. Tai niekaip nekoreliuoja su baudžiamojo proceso paskirtimi nurodyta BPK 2 str. „Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpą laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Apie tai kalbama ir baudžiamojo proceso teisės vadovėliuose, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai privalo pradėti ikiteisminį tyrimą dėl kiekvienos paaiškėjusios nusikalstamos veikos ir ją ištirti. Yra aiškiai nurodyta „privalo“, kaip matome, nei prokuroras, nei ikiteisminio tyrimo pareigūnas neturi diskrecijos teisės šiuo klausimu, o tuo labiau atkalbinėti ir taip labai pažeidžiamą nukentėjusiųjų pusę.

„Informacija ikiteisminio tyrimo įstaigai arba prokuratūrai apie padarytą nusikalstamą veiką gali būti pateikiama raštu arba žodžiu. Netoleruotina, tačiau vis dar pasitaikanti praktika, kai informacija apie nusikalstamą veiką neregistruojama vien dėl to, kad ji yra pateikta žodžiu ir iš tokią informaciją pateikusio asmens reikalaujama tai padaryti raštu. Dėl žodinių skundų, pareiškimų ar pranešimų ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar prokuroro padėjėjas privalo surašyti nustatytos formos protokolą-pareiškimą. Jį pasirašo pareiškėjas ir skundą, pareiškimą ar pranešimą priėmęs pareigūnas. Prieš priimant skundą, pareiškimą ar pranešimą, pareiškėjas privalo būti pasirašytinai įspėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės, numatytos BK 236 straipsnyje, t. y. už melagingą įskundimą arba pranešimą apie nebūtą nusikaltimą. Toks įspėjimas dėl baudžiamosios atsakomybės

pagal BK 236 straipsnį įrašomas į protokolą-pareiškimą. Taip pat draudžiama atsisakyti priimti skundus, pareiškimus ar pranešimus apie nusikalstamą veiką, motyvuojant tuo, kad juose nurodytos nusikalstamos veikos tyrimo organizavimas yra priskirtas kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokuratūrai, arba tuo, kad toks skundas, pareiškimas ar pranešimas būtų greičiau išnagrinėtas, jei pareiškėjas tiesiogiai kreiptųsi į kitą ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą, arba tuo, kad pareiškėjas skundą, pareiškimą ar pranešimą pateikė kito asmens interesais, neturėdamas atstovaujamo asmens pavidimo ar įgaliojimo. (Ažubalytė, *et.al.*, 2014, p. 12)

Pasitaiko tokių situacijų, kai praktika gerokai skiriasi ir nuo įstatyminio reguliavimo, ir juolab nuo baudžiamojo proceso teisės doktrinos. „Generalinės prokuratūros rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo patvirtinimo Nr. I-II0, 2008-0811” 119-122 straipsniuose nurodyta, kad nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, pranešdamas apie daiktų ar dokumentų praradimą arba turto sunaikinimą ar sugadinimą (nusikalstamų veikų numatytą 167 str. 1 d.), ir pageidauja gauti pažymą dėl kreipimosi į ikiteisminio tyrimo įstaigą. Jei gaunamas prašymas išduoti pažymą neatliekant tyrimo, ikiteisminis tyrimas nepradedamas, tyrimas neatliekamas ir procesinis sprendimas nepriimamas (užrašoma rezoliucija „išduoti pažymą“). Tokiu atveju asmeniui išduodama pažyma, patvirtinanti jo kreipimąsi į ikiteisminio tyrimo įstaigą. Su išduota pažyma asmuo galės kreiptis į draudimą dėl išmokos. Ikiteisminio tyrimo niekas nepradės ir įtariamąjį niekas neieškos. Pavyzdžiui, nukentėjęs kreipiasi į ikiteisminio tyrimo įstaigą, kad jam išdaužtas vitrininis namo langas, bei nurodo, kad turtas draustas. Pagal BPK 167 str. 1 d., asmuo jau kreipėsi į ikiteisminio tyrimo įstaigą ir išreiškė savo valią, dėl jo turto atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos. Čia kaip ir viskas turėtų būti aišku, turėtų būti paimtas skundas ir pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tačiau praktika yra kitokia. Greičiausiai bus pasiūlyta ne rašyti pareiškimą, o gauti pažymą, motyvuojant, kad nusikalstama veika greičiausiai vis tiek nebus išaiškinta. Mano nuomone, tokia praktika yra ydinga ir neteisėta. Minėtos rekomendacijos prieštarauja BPK 167 str. nuostatoms, jose nėra numatyta galimybė, nepradėti ikiteisminio tyrimo, kai buvo išreikšta nukentėjusiojo valia.

Galima sutikti su A. Juozapavičiaus teiginiu, kad pareigūnų kvalifikacija turi labai didelę reikšmę, ne tik ikiteisminio tyrimo pradėjimui, bei tolimesniam tyrimui, bet ir gautų duomenų vertinimui, kvalifikavimui. „Taigi, jeigu šiuo aspektu ir būtų galima įžvelgti kokią nors problemą, tai ji turėtų būti siejama ne su ikiteisminio tyrimo pradėjimu *per se*, o su visiškai kitais dalykais, pavyzdžiui, pareigūnų kvalifikacija“ (Juozapavičius, 2017, p. 33).

IŠVADOS

1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas – tai baudžiamojo proceso stadija, turinti pradžią ir pabaigą. Ikiteisminis tyrimas prasideda baudžiamojo proceso subjektui (prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui) gavus informacijos apie nusikalstamą veiką, o baigiasi priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą arba priėmus nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą
2. Ikiteisminio tyrimo pradžia reglamentuojama BPK 166 straipsnyje. Ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius. O pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą yra duomenų, informacijos turėjimas apie rengiamą, daromą ar jau padarytą nusikalstamą veiką. Tačiau ar tų duomenų ir informacijos pakanka, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia prokuroras ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas.
3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo aspekto svarbų vaidmenį užima ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo forma bei ar tinkamai ir laiku užregistruotas pradėtas ikiteisminis tyrimas. Padarius klaidų šitame etape, jų ištaisyti tampa nebeįmanoma, o ir atlikti procesiniai veiksmai tampa neteisėti ir pažeidžiantys žmogaus teises bei interesus.
4. Prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui pradėjus ikiteisminį tyrimą bendra tvarka, reikia veiką atitinkamai kvalifikuoti pagal BK specialiosios dalies straipsnį. O paaiškėjus, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas pagal BPK 167 str. 1 d. nuostatas, probleminis aspektas yra tame, kad turi būti išreikšta nukentėjusio, ar jo teisėto atstovo, valia. Ne visada būna išaiškinta nukentėjusiam ar jo atstovui, kad jie privalo pateikti skundą (pareiškimą), kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Nesant aiškiai išreikštai valiai, t.y. nesant pareiškimo, ikiteisminio tyrimo pareigūnai naudojami susidariusia situacija ir atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą.
5. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai priimdami nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, neatsižvelgia į bylos visumą, neištiria pateiktos medžiagos, neatlieka privalomų proceso veiksmų, nesurenka visos reikiamos medžiagos ir duomenų. Laiku to nepadarius, duomenys prarandami ir jų nebeįmanoma gauti. O nesutikdamas su nutarimu, nukentėjęs asmuo dėl tokio atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą turi rašyti skundą, kas reikalauja teisinio išsilavinimo ar kitu atveju papildomų išlaidų advokatai. Nukentėję asmenys jau ir taip yra sugniuždyti, o nuo sunkaus ir ilgo proceso pavargsta ir nebegina savo teisių bei interesų.
6. Aplinkybių patikslinimas yra reikalingas, kai iš gauto skundo, pareiškimo nėra aišku yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, ar reikia atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, nes

nusikalstama veika nebuvo nepadaryta. Aplinkybių patikslinimas skirtas išsiaiškinti ir patikslinti tas aplinkybes, dėl kurių gautas skundas (pareiškimas), o ne naujų įrodymų rinkimui. Aplinkybių patikslinimui yra skirtas 10 dienų terminas, kuris negali būti pratęstas. Manau, kad turėtų būti sudaryta galimybė, esant labai svarbioms priežastims, pratęsti numatyta terminą, bet tik surašant motyvuotą nutarimą ir tik prokuroro pritarimu.

7. Probleminis aspektas, dėl aplinkybių patikslinimo, tai procesiniai veiksmai, kuriuos galima atlikti patikslinimo metu. BPK aiškiai yra nurodyta ir išvardinta, kad galima atlikti procesinius veiksmus, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis. Tačiau atlikus teismo nutarčių baudžiamosiose bylose analizę, matyti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai piktnaudžiauja savo teisėmis, atlieka neteisėtus veiksmus, kuriuos įformina kaip įvykio vietos apžiūrą, nors atlieka poėmį, kratą ar kitą procesinės prievartos veiksmą.

8. Apibendrinant galima sakyti, kad tiek prokurorai, tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnai priimdami sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar atlikti aplinkybių patikslinimą susiduria su įvairiomis problemomis. Problemos kyla dėl padarytų klaidų, neteisėtų veiksmų, kas rodo pareigūnų aplaidumą, atsakomybės nebuvimą ir kompetencijos stoką. Gyvenimas nestovi vietoje, nusikalstamos veikos sunkėja, todėl ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams reikia nuolat gilinti žinias, kelti savo kvalifikaciją, labiau domėtis tiek nacionalinių teismų, tiek EŽTT praktika.

PASIŪLYMAI

1. Privaloma kelti ne tik ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikaciją, bet ir pareigūnų reaguojančių į įvykius.
2. Norint būti (tapti) ikiteisminio tyrimo pareigūnu vienas iš reikalavimų turėtų būti - privalomas teisinis išsilavinimas.
3. Manau, kad reikėtų kalbėti apie ikiteisminio tyrimo pareigūnų, dėl neteisėtai atliktų ikiteisminio tyrimo procesinių veiksmų, padarytų klaidų, asmeninę atsakomybę. Pareigūnų aplaidus darbas, atsakomybės nebuvimas atsiliepia valstybei finansiškai, kalbant apie pralaimėtas EŽTT bylas.
4. Prokuroro rekomendacijos negali prieštarauti BPK normoms. Jeigu įstatyme, kuris turi aukštesnę galią nei rekomendacijos, nurodyta, paaiškėjus, kad buvo padaryta nusikalstama veika, turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tuo labiau tais atvejais, kai nukentėjęs kreipiasi su skundu ar pareiškimu. O pagal dabar galiojančią ydingą praktiką, vadovaujantis „Generalinės prokuratūros rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo patvirtinimo Nr. I-II0, 2008-0811”, išduodama pažyma ir ikiteisminis tyrimas nepradedamas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-27). Prieiga per internetą: [žiūrėta 2024 balandžio 5 d .]
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.[interaktyvus] (modifikuota 2024-04-01) Prieiga per internetą: [žiūrėta 2024 balandžio 5 d d.]
4. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. [interaktyvus] (modifikuota 2022-10-01). Prieiga per internetą: [žiūrėta 2023 spalio 12 d.].
5. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 (2022 m. vasario 22 d. įsakymo Nr. I-110 redakcija) „Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. [interaktyvus] (modifikuota 2022-02-22). Prieiga per internetą: [žiūrėta 2023 spalio 12 d.]
6. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. Įsakymu Nr. I-383 „Dėl Rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo“. [interaktyvus] (modifikuota 2013-01-06). Prieiga per internetą: [žiūrėta 2023 spalio 12 d.].
7. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. sausio 29 d. Įsakymo Nr. IV-67/I-31 „Dėl baudžiamosios bylos duomenų tvarkymo elektronine forma ikiteisminio tyrimo metu tvarkos aprašo patvirtinimo“. [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-22). Prieiga per internetą: [žiūrėta 2024 m. vasario 4 d.].

Užsienio valstybių teisės aktai

8. Criminal procedure code of the French Republic. [interaktyvus] (modifikuota 2016-10-06). Prieiga per internetą: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/9d/France_CPC_am2016_fr.pdf [žiūrėta 2024 kovo 10 d.].

Specialioji literatūra

9. Ancelis, P (2014). Baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos likvidavimo pasekmės. Mokslinių straipsnių rinkinys, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvaka*.
10. Ažubalytė, R. et al. (2014). *Baudžiamojo proceso teisė: Metodinė priemonė*. Vilnius: Registrų centras.

11. Bučiūnas, G., Gruodytė, E. ir Šalčius M. (2017). *Ikiteismininis tyrimas: Procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras.
12. Burda, R. (2003). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: Dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 49(41), 149-156.
13. Burda, R. (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 49(41), 152.
14. Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2005.
15. Juozapavičius, A. (2017). Ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: teorija ir praktika. *Teisė*
16. Mišeikis, Ž (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 67(59), 46 – 53.
17. Merkevičius R. (2021). *Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali procesinė pilkoji zona pareigūnų savivalei ir piktnaudžiavimams*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/12/13/r-merkevicius-ikiteisminiotyrimo-pradejimas-ir-ideali-procesine-pilkoji-zona-pareigunu-savivalei-ir-piktnaudziavimams/>[žiūrėta 2023 spalio 12 d.].
18. Sakalauskas, G., Dobrynina, M., Kalpokas, V., Milišauskaitė-Simanaitienė, S., Nikartas, S., Pocienė, A., Zaksaitė, S., 2011, Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai, Vilnius

Teimų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

19. Šimkus prieš Lietuvą [EŽTT], 41788/11), [2017].
20. *Znakovas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 32715/17, [2019].

Konstitucinio teismo jurisprudencija

21. Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/045/05-7/05-17/05), prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content> [žiūrėta 2023 m spalio 12]

Bendros kompetencijos teismų praktika

22. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. sausio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-37-942/2015.

23. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-699/2016
24. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2017 m. kovo 21 d. nutartis Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-66-942/2017
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231-695/2019
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-40-511/2019
27. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-303/2019
28. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-139-511/2020
29. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161-387/2022
30. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12-719/2022
31. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-146-976/2022
32. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-235-511/2022
33. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-719/2023
34. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-495/2023
35. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2024 m. sausio 18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-654/2024
36. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-628/2024

SANTRAUKA

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo probleminiai aspektai baudžiamajame procese

Reda Poškevičiūtė

Magistro darbe analizuojamas ikiteisminio tyrimo pradėjimo, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą bei aplinkybių patikslinimo, teorinės ir praktinės problemos. Atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, formos ir tvarka. Aptarti skirtingi ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumai: kai ikiteisminis tyrimas pradamas bendra tvarka; tik pagal nukentėjusio asmens skundą, ar jo teisėto atstovo pareiškimą; pagal prokuroro reikalavimą; prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikos, teisės aktų, mokslinių darbų dėka atskleisti tiek su ikiteisminio tyrimo pradėjimu, tiek su atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą ar atliekant aplinkybių patikslinimą išskylantys probleminiai aspektai. Tai gautos informacijos apie nusikalstamą veiką vertinimas, ar jos pakanka, kad būtų priimtas procesinis sprendimas, ar ją galima patikrinti. Aptarta nuo kada laikoma, kad ikiteisminis tyrimas yra pradėtas. Analizuojant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą atskleisti žmogaus teisių pažeidimai, nes, priimant sprendimą neišsamiai ištiriama gauta informacija, jos visuma, nutarimai nemotyvuoti. Dėl ko baudžiamasis procesas pasidaro ilgas, sunkus ir brangiai kainuojantis. Šiame darbe paliesta ir dėl aplinkybių patikslinimo kylančios problemos, viena jų tai neteisėti ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekami procesiniai veiksmai, nors BPK aiškiai nurodyti procesiniai veiksmai, kuriuos galima atlikti. Atskleistos ikiteisminio tyrimo pareigūnų daromos klaidos, nes nuo jų kompetencijos ir valios priklauso ar priimtas sprendimas teisingas ir teisėtas.

SUMMARY

Problematic Aspects of Starting a Pre-trial Investigation in Criminal Procedure

Reda Poškevičiūtė

The master's thesis analyzes the theoretical and practical problems of starting a pre-trial investigation, refusing to start a pre-trial investigation and clarifying the circumstances. The grounds, forms and procedure for starting a pre-trial investigation are revealed. Different features of starting a pre-trial investigation are discussed: when a pre-trial investigation is started in general order; only according to the complaint of the victim or the statement of his legal representative; at the request of the prosecutor; after the prosecutor or pre-trial investigation officer has identified the signs of a criminal act.

Thanks to the practice, legal acts, and scientific works of the Supreme Court of Lithuania, the problematic aspects arising both with the initiation of a pre-trial investigation and with the refusal to initiate a pre-trial investigation or when clarifying the circumstances have been revealed. This is an assessment of the received information about a criminal act, whether it is sufficient to make a procedural decision, or whether it can be verified. It is discussed when the pre-trial investigation is considered to have started. Analyzing the refusal to start a pre-trial investigation revealed violations of human rights, because when making a decision, the received information is not fully investigated, its entirety, and the decisions are not motivated. As a result, the criminal process becomes long, difficult and expensive. This paper also touched upon the problems arising from the clarification of the circumstances, one of them being the illegal procedural actions performed by the pre-trial investigation officers, although the procedural actions that can be performed are clearly specified in the Criminal Procedure Code. Mistakes made by pre-trial investigation officers have been revealed, because whether the decision made is correct and legal depends on their competence.